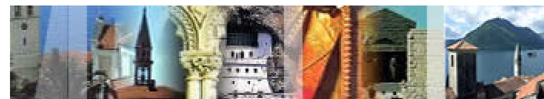
Montenegrina digitalna biblioteka crnogorske kulture

ISTORIJA

| Naslovna | O projektu | Saradnički program | Knjiga utisaka | Kontakt |

Antropologija
Arheologija
Arhitektura
Crnom Gorom
Dijaspora
Film / Pozorište
Humor, satira i karikatura
Istorija
Književnost
Likovna umjetnost
Muzika
Religija
Strip

Dr Fran MILOBAR:
ŽIVOT DUKLJANSKE KRALJEVINE

Iz prvog integralnog dukljanskog životopisa i skoro zaboravljenog djela znamenitog hrvatskog naucnika - "Dukljanska kraljevina", objavljenog prije sto jednu godinu u Glasniku Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, koga "osim kod par autora nema cak ni u popisu literature o istoriji Crne Gore", donosimo najinteresantnije djelove o unutrašnjem ustrojstvu države.

Papa je pisao 1067. dukljanskom mitropolitu: o slovenskim samostanima brinite kao i o latinskim

CRKVA I KLER:

Na teritoriju Duklje od pokrštenja naroda pa sve do Nemanjica vladala je rimo-katolicka vjera. To se vidi vec odatle, što je Duklja pripadala pod spljetsku mitropoliju sve do Vojslava. Istom ovaj je svojoj zemlji ishodio samostalnu mitropoliju, kako smo to vec prije raspravili.

Preletimo li okom uzduž istocne obale Jadranskoga mora, vidimo pocam od Istre pa do Draca niz rastrešenih župa, u kojima se slavi Stvoritelj slavenskim jezikom. To su ostanci nekadašnje jake slavenske crkve, što su se sacuvali uprkos svih proganjanja i zanemarivanja, kao da hoce da budu živi svjedok nekadašnjega narodnoga jedinstva u vjeri.

Nekoji rimski pape poceli su vec vrlo rano zatirati slavenski jezik u liturgiji kod balkanskih Slavena, osobito pako u Hrvatskoj; a ovdje su imali izvrsno oružje u talijanskom kleru dalmatinskih gradova. U Duklji nije slavenska liturgija nikada pretrpila niti iz daleka onakova pritiska kao što u susjednoj Hrvatskoj vec za vlastitih domacih kraljeva. A odatle se daje sa najvecom sjegurnošcu zakljucivati, da se je slavenska liturgija posvuda u dukljanskim zemljama dulje održala sve u savezu sa rimskom stolicom, nego u Hrvatskoj. - Pace mi bi se usudili ustvrditi, da je slavensko bogoslužje vladalo u Duklji, a latinsko da se samo trpjelo, docim se u susjednoj Hrvatskoj baš u protivnom smjeru stvar razvila.

Da se razabere, kako nije ni pošto pretjerano to zakljucivanje, dosta je da sebi neke momente iz prošlosti dozovemo u pamet.

Ponajprije valja da se sjetimo, da je Duklja bila sastavni dio hrvatske kraljevine sve do poslije Tomislava i Krešimira I. (nekako do god. 950., kako smo to u prvom dijelu naše rasprave dokazali). - U hrvatskoj kraljevini dadu se pak obzirom na slavensko bogoslužje odsjeci tri perijoda.

Prvi perijod obuhvata dobu od Branimira do Tomislava (od g. 880. do 930.), te u tom perijodu nosi slavenska liturgija na neki nacin službeni karakter, docim se latinska samo trpi.

Drugi period: od Tomislava do Petra Krešimira (930. do 1058.) uvada se strože latinština, ali rekli bismo samo na papiru; fakticno još prevladuje slavenska liturgija.

Treci period pocima sa kraljem Petrom Krešimirom te traje sve do novijeg vremena, gdje se latinština oficijelno protežira, a slavenština službeno zabranjuje.

Ali Duklja je spadala pod politicku hegemoniju Hrvatske samo za spomenutoga prvoga perijoda, pa se je za to slavensko bogoslužje ne samo smjelo i moglo u Duklji uvadati, nego se je tomu išlo upravo na ruku. - U drugom perijodu, gdje se je latinština uzela nametati, jer je slavenštini dosadanja pozornost uskracena, ne stoji više Duklja pod hegemonijom (politickom) Hrvatske, vec Bugarske i Bizanta. Ove pak obje države volile su puštati da i nadalje opstoji slavenština, nego da se namice latinština. Obje ove države cinile su to iz dobro proracunanih politickih obzira. - Istina, Duklja je ostala i za ovoga drugoga perijoda pod crkvenom hegemonijom hrvatske mitropolije (spljetske); ali kao što se u Hrvatskoj nije mogla latinština udomaciti bez državne pomoci, tako se nije mogla niti u Duklji. No u Hrvatskoj je našla pomoci od strane države, u Duklji joj je pako ova manjkala.

Potpomagana kroz ova oba perijoda, slavenska je liturgija takav položaj zauzela u Duklji, da se je s tim moralo racunati u trecem perijodu.

Ako uvažimo to, da se je u Hrvatskoj održalo slavensko bogoslužje ne samo sporadicno, kriomice, tek u gdjekojem selu, vec pace u cijeloj jednoj biskupiji (senjskoj) do dana današnjeg tek na temelju onoga protežiranja, što ga je uživalo u prvom perijodu, a uprkos zapostavljanju u drugom i pritisku u trecem perijodu, - onda možemo tek misliti, da nije bilo lako, tako rekavši preko noci (Mihajlu i Bodinu) maknuti sa

svoga položaja sve do jucer protežiranu slavenštinu, pa na njeno mjesto postaviti latinštinu. - Nema sumnje, da je kralj Mihajlo uputio kuriju o tom položaju slavenštine u Dukljі, jer inace ne bi bio papa Aleksander II pisao dukljanskom mitropoliti (1067.), da se jednakom brigom skrbi za slavenske samostane kao za latinske - ("ut monasteria quoque tam Latinorum quam Graecorum sive Slavorum curet").

Ovdje bi nam se moglo spotaknuti, da zakljucci doduše jesu logicni, ali da bi se moglo pitati, da li su valjane premise. Da se ne bi cinilo, kao da gradimo na pijesku, neka nam bude dozvoljeno i te premise ovog perijoda ispitati.

Prije svega valja da istaknemo, da je kršcanstvo dublji korjen uhvatilo medu Slavenima tek onda, kad su ga uzeli širiti slavenski apostoli sv.braca Ciril i Metodij. I prije su krstili Slavene i Grci i Latini, ali to kršcanstvo bi reci, da je bilo tek formalno bez nutarnjega osvjedocenja i iskrenoga prianjanja. Ta eno, zar primjeri, gdje vec jednom pokršteni Slaveni odbacuju novu vjeru, pa upadaju u prijašnju poganštinu, ne dokazuju najbolje tu predmjevu.

Mi smo vec prije citirali iz Konstantina Porfirogenita primjer, gdje su neki Slaveni na Balkanu odbacili iz Carigrada primljenu vjeru "samo da ni traga ne ostane u kakvom podaništvu" tih Slavena spram Carigrada.

Drugi opet nijesu htjeli primati krsta niti od Grga niti Latina, vec su ostali pogani, ma da su odasvud bili opkoljeni od pokrštenih sunarodnika. To su naši Neretvani, koji su bili pokršteni istom za cara Bazilija I Macedonca.

Izmedu romansko - germanske i grcko - vizantinske sfere široko se rasprostirao slovenski elemenat

A slicnih nekoliko primjera mogli bi navesti i iz povijesti njemackih (polabskih) Slavena, koji su bili kršteni od njemackoga, odnosno latinskoga klera, pa se po više puta odmetnuli u prijašnje poganstvo. A to se dade i lako razumjeti. Slaven se nije mogao oduševiti za nauku, koju nije shvacao, koja mu je bila propovijedana njemu nerazumljivim latinskim, njemackim ili grckim jezikom. A pogotovo mu nije mogla omiliti, kad je vidio, da ti apostoli nove vjere nose politicko ropstvo sa novom naukom. - Radi politickih tendencija omrazio je narod i vjeru, koju i onako nije razumio, kako to jasno svjedoci sam Porfirogenit u gore navedenoj izreci, a gdje nije baš bilo takove politike (kao npr. u samoj Hrvatskoj), tu - ako vec i nije bilo mržnje na novu vjeru, ali nije bilo niti velikoga oduševljenja.

Sasvim drugojacije budne, kadno se medu Slavenima pojaviše sveta braca Ciril i Metodij. Kao da je nebeski oganj sišao na narod slavenski i u srcu mu užgao ljubav za novu vjeru, - tolikim oduševljenjem i ljubavlju stane prianjati slavenski svijet uz kršcanstvo. - Koliko je slavenski narod zavoliio svoje vjerovjesnike, to dokazuju razne legende, što su se sacuvale o sv. braci; a kolikim su uspjehom propovijedali slavenski apostoli, svjedoci komešanje i mržnja i zabrinutost njemackih biskupa. - Doista u razmjerno vrlo kratko vrijeme prodrla je rijec svete brace i njihovih ucenika dublje i šire u narod, nego od države protežirano tude njemacko i grcko propovijedanje, kroz dva vijeka.

Doduše ne može se ustvrditi, da su i svega braca bila bez državne pomoci: ta njih je eno dozvao sam moravski knez, a poslije ih podupirala tri slavna slavenska vladara: moravski Svatoluk, bugarski Boris i hrvatski Branimir. Ali ta pomoc niti je bila onakove nasilne naravi, kakovom su Grci i Nijemci svoje vjerovjesnike medu Slavenima podupirali, niti je bila onako zamašna i ustrajna, kako je zamašne naravi bio taj rad sv. brace. Rad slavenskih apostola raširio je svoje blagoslovne pošljedice doduše po cijeloj Panoniji i Balkanu, ali to je bilo premalo prema onomu uspjehu, što se je mogao postici, da budu oni slavenski vladari shvatili svu važnost i nedogledne pošljedice, što ih je mogao ovaj rad za vijekove imati.

Žalibože od sva tri ova inace valjana i slavna vladara nije bio nijedan genij; a isto se može reci i o papama. Jer, da se bude medu ovima našao genij, on bi bio shvatio tadanji položaj evropskoga svijeta; narocito pak odnošaj slavenstva spram ostale Evrope, te bi bio udario citavom buducem razvitku evropskog društva drugi smjer. Valja na ime znati, da se je u ono vrijeme dijelila Evropa u tri dijela, tri sfere ili tri svijeta. Prvi je bio zapadni ili romansko-germanski, koji je sa svojom latinskom kulturom i katolickom vjerom predstavljao za sebe svijet, koji se je kao jedna cjelina ocitavao kako spram grckoga, tako spram slavenskoga i muslimanskoga svijeta. Glavni vez i oznaka bila je latinska liturgija i uopce diplomatska i literarna latinština. - Drugi svijet je bio grcki, bizantinski, gdje je grština zauzimala isti položaj, koji latinština na zapadu. A raskol, koji je u to vrijeme puknuo izmedu Rima i Carigrada, još je oštrije urezao granice ovih dviju svijetova.

U sredinu izmedu ova oba centra ucijepio se je poput orijaša slavenski elemenat, koji se protegao od Njemackoga i Baltickog mora dolje do Egejskoga, a od Labe i Jadranskoga mora tamo do sred Rusije i Crnoga mora. Pa ipak bijaše ovaj orijaš na neki nacin slabicak.

Razdijeljen u nebrojena plemena, što je vec pred tri sto godina opazio Prokopij, živio je u prevelikoj demokratskoj decentralizaciji, a iz toga separatizma rodile su se nebrojene i vjecne utakmice i neprijateljstva. To je bio razlog, da su ova plemena, osobito na sjeveru, ugrožena od svojih susjednih suplemenika, bila preslaba da odole sili kompaktnih, organizovanih susjednih država, pa je tako jedno pleme za drugim ostavljeno u nevolji od susjeda, padalo u politicku, vjersku i kulturnu ovisnost, a po tome - u svemu na nižem stupnju, i narodnosno propadalo - to je bio razlog, da su Grci i Latini držali Slavene za svoj plijen, koji su oružjem i vjerom podjarmljivali. - Ali kada se pojaviše sveta braca, i kad slavenski narod uze listom pristajati uz slavensku liturgiju, silno se zabrinuše susjedni Nijemci, jer su se bojali, da ne bi slavenska liturgija sjedinila u neku cjelinu, barem onakovu, u kakovoj je bio germansko-romanski svijet, ova nebrojena, medu sobom razrožna plemena.

Radi toga udariše, tako rekuc kukom i motikom na svetu bracu. Njihove podvale i proganjanja napokon uspješe, i to baš ponajviše krivnjom slavenskih knezova, koji ne shvacajuc ni iz daleka zamašaja i eventualnih pošljedica apostolske misije Metodijeve, u najtežem casu ostaviše svoje najvece dobrotvore na cjedilu.

Došli smo do uvjerenja da je Dukljanska crkva nosila na sebi gotovo iskljucivo narodni biljeg

No ne samo slavenski knezovi, vec ni sami rimski pape ne shvatiše zamašaja ove misije. Ovim se doduše ne može prikoriti sasvim Ivan VIII i Stjepan II, ali tim više mnogi njihovi tjesnogrudi našljednici. - Ele, da se bude našao na rimskoj stolici kakvi genijalni protektor svete brace, koji bi bio shvatio svu važnost ove misije, i koji bi o tom bio poducio slavenske knezove, ili da je bar i jedan od ovih knezova bio tu važnost, shvatio, te papu i ine knezove poducio, - bilo bi veliko pitanje, da li bi Evropa imala danas ovakovo politicko lice; veliko je pitanje, da li bi slavni Leon XIII imao toliko posla da popravi na Slavenima ono, što su u samom pocetku njegovi predšasnici budi iz kratkovidnosti, budi iz tjesnogrudnosti, na manje solidni temelj navrnuli. - Tada je bio momenat, koji možda nikada vec nece u onom obliku doci, gdje je papa mogao posve izolirati bizantinskoga patrijarha, gdje se je Slavenstvo samo nudilo Rimu. - Ako iko, to balkanski Slaveni imadu razloga, da za tim promašenim momentom požale.

U vrijeme Metodijevo vladao je u Hrvatskoj Branimir, a u Rimu papa Ivan VIII - Ovaj papa bio je sklon Metodiju, pa ga je štitio protiv progonstva njemackih biskupa, koliko je samo mogao. - Branimir pako postao je odmah pocetkom svoga vladanja persona gratissima u Rimu. On je bio na ime opet priveo hrvatski narod i državu u krilo rimske crkve, ubio Sedeslava, koji je bio pomocu bizantinskoga cara Bazilija Macedonca - imperiali fultus praesidio, veli Ivan ?akon - podvrgao Hrvate grckoj crkvi i grckomu caru, nakon što je bio prognao sinove silnoga Domogoja.

Iz ovog odnošaja Branimirova spram kurije smije se zakljucivati, da je Branimir bio podoban, da u Rimu ishodi slavensko bogoslužje za svoju državu. - Ovako je pak ostalo sve do kralja Tomislava. Mi barem nigdje ne nadosmo, da su rimski pape gdje god neprilika pravili hrvatskim vladarima radi slavenštine. - Istom papa Ivan V stane zabavljati slavenskoj liturgiji i slavenstvu uopce.

Ali kako je slavenština casno mjesto zauzimala u Tomislavljevoj državi ne samo u crkvi, vec i u državi, i kako se je Hrvata dosta slabo primala latinština, najbolje svjedoci pismo istoga pape na Tomislava i Mihalja zahumskoga bana, gdje ih opominje "neka djecu dadu obucavati i u latinskom jeziku", a slavenski jezik neka iz crkve istrijebe.

U vrijeme istoga kralja Tomislava i Mihalja zahumskoga održavao se je sabor u Spljetu (927.-928.), gdje se je silno udarilo na slavensku liturgiju. - Da kralj Tomislav nije bio vrlo sklon uvadanju latinštine, smjelo bi se vec odatle zakljucavati, što on nije dao ni svoje djece u latinskom jeziku odgajati, jer po svoj prilici niti sam nije bio odgojen u tom jeziku, ma ga je znao i morao znati govoriti. - A da je tako bilo, t.j. da je Tomislav naginjao slavenštini, može se zakljucivati po žestokom otporu ninskoga biskupa Grgura, koji je sjegurno zastupao mnijenje kraljevo na saboru, jer se znade, da su ninski ili "hrvatski" (episcopus chroat-ensis) biskupi bili kancelari hrvatskih kraljeva.

Na ovom saboru sukobila se je slavenština i latinština tolikom žestinom, papa Ivan X zahtijevao je tolikom opiniatrijom uvedenje latinštine, da Tomislavu nije preostalo drugo, nego se pokoriti, ili se od rimske stolice odcijepiti. - Tomislav odabere od nevolje prvo; ali da nije velikim oduševljenjem i strogošcu uvadao latinštinu, a potiskivao omiljenu slavenštinu, o tom ne može da bude sumnje. - A da se zaklјucci spljetskoga sabora niti poslije smrti Tomislavljeve nijesu baš strogo provadali, najbolje svjedoci to, što se je u istoj stvari još jednom držao sabor u Spljetu pocetkom vladanja Petra Krešimira, gdje su još kud i kamo strožije mjere za uvedenje latinice zakljucene.

No ove stroge mjere, što su se uvadale u hrvatskoj državi i smjerale na zator slavenske liturgije u Hrvatskoj, nijesu vec prijetile slavenštini u Duklji. Vec smo spomenuli, da se je Duklja vec pocetkom drugog perijoda odcijepila od Hrvatske politicki, a pocetkom ovog trecega perijoda bila je vec odcijepljena i hierarhicki; u to vrijeme vec je imala Duklja svoju vlastitu mitropoliju, a u njoj slavensko bogoslužje, koje bijaše najmocnije.

Toliko eto o dukljanskoj crkvi. Mi smo nastojali da joj istražimo znacaj, pa smo došli do uvjerenja, da je nosila na sebi gotovo iskljucivo narodni biljeg, a to je i bio razlog, da je lako, gotovo neopazice poslije prešla na istocno-pravoslavnu stranu. - No o tomu u svoje vrijeme, a sad da ustanovimo položaj klera.

KLER: Kako u istocnoj, tako je i u zapadnoj polovici kršcanskoga svijeta kler zauzima odlicno, pace najodlicnije mjesto u državi. Pa i o hrvatskim vladarima pripovijeda Toma arcida-kon, da su stali spljetsku mitropoliju u velike castiti i obdarivati. - A kako su se ovi darovi sastojali poglavito u zemljištu, selima i uopce u nekretninama, a to se tekom vremena digao kler po svom imetku i po svojoj prosvjeti do prvoga staleža u svim državama, a bice da je tako i u Duklji.

U doba Merovinga, francuskom kleru pripadala je skoro polovina citave državne teritorije

- Do kakova je ugleda i upliva došao kler vec za rana u zapadnoj Evropi, može se odatle zakljucivati, što je u Francuskoj vec za Merovingaca pripadala 1/3 do 1/2 citavog državnog teritorija samostanima i crkvama, a

primas Galliae (arcibiskup lionski) bude prozvan u Francuskoj caput orbis. - Jednako sjajno stajala je crkva i kler u Njemackoj; nekako polovica teritorija cijele države bila je u rukama svecenstva u casu, kada je pocela borba za investituru. - K ovom imetku pridružila su se u Njemackoj i velika politicka prerogativa (Territorialhoheitsrechte). U ovom smislu ucinili su mnogo za crkvu njemacki carevi iz kuce Ottona.

Oni su izjednacili biskupe sa plemenskim vojvodama (Herzoge), da time ove potonje i njihovu vlast paralizuju.

Biskupi dobiše imunitet: da ne mogu biti zvani pred svjetovni sud, da ne placaju danka, da se na njihovu teritoriju ne namještaju državni cinovnici (Grafen).

Nadalje dobiše ime gotovo kraljevske povlastice (Zollregal, Munzregal), a vršak ove evolucije bio je, da su sami biskupi bili imenovani grofovima i knezovima (gefurstete Aebte, Furstbischofe), što nije bio tek prazni naslov, vec su tim bila skopcana i sva prerogativa, što su ih inace ovakvi dinaste izvršivali.

Kad bi ovakav biskup umro, tad se je njegova pastirska palica vratila kralju, a on bi je onda dao opet novoizabranom biskupu. - Ovo se je zvala investitura. Ovime je kralj predao u posjed novomu biskupu casti i vlasti (svjetovne), koje mu pripadaju.

Kraljevi su to držali za "Belehnung", a biskupe za vazale upravo onako kao i plemenske knezove (Stammesfursten). Razlika je bila samo u tom, što su se kod pojedinih biskupa ova prerogativa podjeljivala ad personam, dok je kod plemenskih knezova prešlo u jus haereditarium.

Kako rekosmo, to su tako uredili Ottoni. Oni su držali, da ce tako odvisnije, a po tom i odanije vazale pribaviti, nego što su bili plemenski knezovi. Ovakovi odnošaji docekali su Gregorijevu epohu.

Gregorijevo doba pocima gotovo dva decenija prije, no što je on sam zasjeo Petrovu stolicu. Vec su njegova tri predšasnika radili u njegovom duhu i pripravili terrain za njegove ideje (da i ne racunamo ovamo znamenitoga Nikolu I), i to s toga, jer su oni stajali pod intelektualnim utjecajem kardinala Hildebranda, potonjega samog Gregorija VII.

Papa Gregorij VII imao je velike osnove i postavio je sebi teške zadace. On htjede privesti kler u strogi i svecenika dostojan red, te papinstvu pribaviti hegemoniju nad svim vladarima kršcanstva.

Kler je bio zapao u teške grijehe. Tu je bila zavladala simonija na toliko, da su kraljevi sami prodavali crkvena dostojanstva. Ta to je cinio i sam Henrik IV, kojeg je zbog ovog i drugih grijehova papa Gregorij ekskomunicirao.

Nema sumnje, da su ovakovi primjeri štetno utjecali na moral podloženih priprostih ljudi.

- A još gore bijaše, kad se vidjelo, kako se cinickim nacinom u nabožne svrhe utemeljene fundacije u štokakve koruptne svrhe upotrebljavaju.

Naš Dabral nije bio dakle najgori, pa da je Toma arcidakon znao, kako je sve drugdje bilo, ne bi se bio onako zgražao.

Svi ovi primjeri dokazuju, da je kler bio upao u skrajnu razvracenost i da je bilo skrajnje vrijeme, da se ta nemoralna atmosfera procisti i da se redu privede ovaj tako odlikovani stalež. - Papa Gregorij VII, stao je takove simoniste nesmiljeno izgoniti iz crkve, kao Krist nekoc kramare iz hrama.

Jedva je Gregorij zasjeo Petrovu stolicu, vec stane izvadati svoje osnove. U dvanaest godina svoga pontifikata obdržavao je deset koncila u Rimu. - Prvi takav koncil bio je sazvan vec u prvoj godini njegova pontifikata.

Naišao je papa na žestoki otpor u velikoga dijela svecenstva, i to poglavito nižega svecenstva. - Ali još teži otpor nade, kad je htio simoniju ukinuti, jer je tim dirnuo u živac same kralje i biskupe.

Gregorij je smatrao kolaturu simonijom, a u toliko je imao i pravo, što se je u to vrijeme bila izrodila.

Ako se sjetimo, da su kraljevi držali, e ce im biti kler uslijed svoje odvisnosti protutežom protiv premoci hereditarnoga plemstva, pa ako taj nazor, tu politiku sravnimo sa dekretom Gregorijevim, onda nam postaje jasno, da se je odavle morao izleci žestoki sukob. - Papa, vidjeci kamo je dosadašnji odnošaj izmegju svjetske vlasti i klera doveo kler, vidjeci, u kakovu je korupciju upao prevec direktno odvisan o svjetovnjacima, a premalo u kuriji - došao je do uvjerenja, da se taj odnošaj ima ukinuti, mjesto modificirati. - Ovaj dekret bio je tim teži udarac po cara, što bi ovime preko noci izgubio vlast nad polovicom, - boljom, sjegurnijom polovicom vazala.

Kralj Bodin darovao je 1100. selo u Šumetskoj dolini kod Dubrovnika benediktinskom samostanu

Ova stvar bila bi se imala kompromisima izgladiti. Ali kako bi tu došlo do kompromisa, kad je Henrik IV udario stopama svoga oca, pa mislio poput bizantinskih careva, da je država nad crkvom, dok je naprotiv Gregorij bio osvjedocen, da je država spram crkve ono, što je sunce spram mjeseca; da je Petrova stolica ovlaštena podizati i skidati vladare. - Kraj ovako diametralno oprijecnih nazora bilo je teško naci sredinu, pa

je tako moralo doci do sukoba, kojemu kraja nije docekao niti Henrik IV, niti papa Gregorij.

Nego pitanje je sada: u kakovom savezu stoji sve to sa dukljanskom povijesti? Cemu se to sve ovdje nabraja?

Mislimo, da se ne smije posve smetnuti s uma i to, da organ narodnoga muzeja citaju i ini mnogi naobraženi citatelji, koji nijesu baš po svojoj struci povjesnicari, pa se zato ne može od njih zahtijevati, da znadu u tancine povode i razloge ove borbe za investituru.

No kad bi i taj razlog valjalo ignorovati, tad bi još uvijek ostalo nešto, što mora zanimati i naše domace historicare. - Usudili bi se n.pr. upitati: imade li historicara megju Hrvatima i Srbima, kojemu nije pala na um misao, pitanje: Kako to, da su balkansko-slavenski vladari, Zvonimir i Bodin, pa i neki drugi vladari manjih država prionuli uz papu, dok se je njemacki car s njim zaratio tako rekavši na život, a engleski kralj Vilim osvojitelj odbija da se prizna vazalom papinskim, ma da se inace izjavljuje pripravnim, da mu bude poslušan?

A je li se na ovo zanimljivo pitanje, ne cemo reci odgovorilo, vec barem samo kušalo odgovoriti? - Što je nama poznato, o tom još ništa slicna u domacoj literaturi ne nadosmo; u tudoj pak ni pogotovo. - Razlog je tomu taj, što nas u ovom pitanju vrela tako rekuc posvemašno na cjedilu ostavljaju, pa nam odgovor zadaje golema truda. - No mi necemo niti toj poteškoci da se uklanjamo s puta, jer bijasmo svjestni velikih poteškoca vec onda, kad smo se odlucili, da u opce ovo djelo pišemo. - Mi cemo barem pokušati da barem nešta svjetla u ovu neistraženu tacku u našoj povijesti unesemo, jer nam je želja da ispunimo i ovu prazninu u balkansko-slavenskoj prošlosti, budi tek za nuždu, dok štogod boljega dode.

REFORME GREGORIJA VII I DUKLJA.

POLOŽAJ DUKLJANSKOGA KLERA:

Gregorijeva era zapocinje, kako smo vec negdje spomenuli, mnogo prije, no je on papinsku stolicu zasjeo; gotovo dvadeset godina prije svoje intronizacije zapocima on da inspirira svoje predšasnike. Uzmemo li pako, da to njegovo doba (po znacaju) traje još i poslije njegove smrti, to onda stoji, da u to doba pada cijelo Mihajlovo i Bodinovo vladanje.

Kakovo je stanovište zauzeo Mihajlo, a onda Bodin spram pape i njegovih reforama, to smo vec prigodice spomenuli. Nu sada gdje govorimo o dukljanskom kleru, pruža nam se prilika, da na to odgovorimo i sa nutarnjim razlozima.

Mi smo dosta jasno prikazali moc i sjajni položaj klera u poglavitim zapadno-kršcanskim državama, pa smo vidjeli, da je u Evropi bio obicaj da se crkve nadaruju zemljištima; da su tim teritorijalnim prednostima rasle i politicke povlastice, i da je u tomu napokon ležao sukob izmedu crkve i države. - Pitanje je sada, je li bilo tako i u Duklji?

Da ni slavenski vladari na Balkanu ne cine iznimke od opcega obicaja u Evropi, vec da i oni nadarivaju crkve i samostane, množe im posjede i time dižu svoj upliv - za to imamo pismenih i diplomatickih svjedocanstava. Ta eno, culi smo šta pripovijeda Toma, spljetski arhidakon, o nacinu, kako su hrvatski vojvode ("duces", dakle dok je još Duklja pripadala pod Hrvatsku) "castili" crkvu, što najbolje potvrduje povelja spljetskoj crkvi od Trpimira. A poslije, naslijedili su taj primjer i dukljanski kraljevi. Tako je n. pr. Radoslav I sagradio jedan samostan i daruje ga benediktinskomu redu na otoku Lokrumu; a i sam kralj Bodin darova godine 1100. jedno selo (sv. Martin) u Šumetskoj dolini kraj Dubrovnika istomu samostanu.

U domacoj kronici iz XII stoljeca, što nam ju je Marko Marulic na latinskom jeziku sacuvao, nalaze se dosta tacno pobilježena prerogativa klera. Tu se nabraja: niko ne smije usurpirati prava crkve; niko ne smije kleriku nepravde nanašati; niko ne smije protiv crkvene slobode štogod preduzimati, vec se sva prava i povlastice klerika imadu opravljati po odredbi crkvenih glavara; ko bi se usudio protivno ovoj ustanovi raditi, kaznice se kao da je uvrijedio kraljevsko Velicanstvo.

Koji je dakle smisao ovih ustanova po našem obicnom popularnom shvacanju? Tu se mora svaka tacka u savezu sa ostalima tumaciti.

Sa ukidanjem politickih razlika izmedu kopna i primorja,
nijesu prestale liturgicke oprijeke

Prema tomu bi bilo:

Prva tacka, da se crkvi na neki nacin ne smije ništa uzeti. Druga tacka ne bi imala velike važnosti u obicnim okolnostima, jer to vrijedi za svakoga državljanina; nu što se tako visoke kazne odreduju za uvredu svecenika, kao da je uvrijeden kralj, dalo bi se tim protumaciti, da je ovo bilo ustanovljeno na zaštitu latinskoga svecenstva, koje nije bilo rado gledano, vec upravo omraženo u narodu radi proganjanja omiljele slavenske liturgije.

Treca tacka ima taj smisao, da se klerika ne može tužiti pred redovitim svjetovnim sudom, vec kod pretpostavljenih crkvenih oblasti. A valjda je to i ona "immunitas" njemackih biskupa, po kojoj na crkvenom teritoriju može sud izvršivati samo od crkve postavljeni cinovnik.

Ovaj privileg, da klerik dolazi pred duhovni sud, bio je kod nas od velikog zamašaja. Ovime su bili izruceni popovi glagoljaši vlasti latinskih biskupa, tako da ih kralj nije mogao uzeti u zaštitu. Da je ovo bilo mocno sredstvo za ugnjetavanje narodne liturgije, o tom ne može da bude dvojbe, jer koliko se je ovime moglo proganjati narodno svecenstvo, toliko se je latinsko i grcko moglo protežirati.

Cetvrta tacka je jasna sama po sebi.

Ova kronika pripovijeda, kao da je tako bilo odredeno bogzna od kada, od vajkada, od onda kad je "kralj Budimir" (onaj isti, koji se kod popa Dukljanina "Svetopelek" zove) razdijelio kraljevstvo u razne pokrajine; nu tako nije bilo. - Ove ustanove nose na sebi biljeg, da su nikle ili barem dozrele u Gregorijevo doba. - Mi bi mogli navesti više primjera iz pred-Gregorijeve dobe (vidi u Racki, docum.hist.croat.), gdje se kazne odreduju za zlocince, koji bi crkvi što oteli, ali nigdje nije ta kazna jednaka kazni laesae Majestatis.

Da je na ovaj nacin ugled i uticaj svecenstva porastao, o tom ne može da bude sumnje; a to svjedoci i ona uspješna intervencija klera prigodom prvoga gradanskoga rata izmedu kralja Bodina, te kralja Radoslava I i njegovih sinova; pa zatim "oštro korenje" u drugom gradanskom ratu, što sluša zlobne savjete svoje žene, te "predbacivanje" što je dao ubiti rodake.

No uza sav taj ugled nije se dukljanski kler, narocito viši, nikada mogao razviti do politickoga faktora od one znamenitosti, kako to vidimo u Njemackoj. To nam postaje sasvim ponjatno, samo ako sebi predocimo okolnosti, pod kojima se je biskupska vlast u Duklji razvijala.

Prvo, što nam valja pri tom promatranju uzeti na oko, jest to, da su u Duklji bila dva bogoslužja, dvije liturgije: narodna (staroslovenska) i unešena tuda, narodu silom nametavana pa s toga manje obljubljena - latinska (i grcka). - Razumijeva se samo po sebi, da se tuj dvostrukom mjerom mjerilo. U Duklji se je protežirala vazda slavenština, kako smo to vec prije izveli. - U ono pak vrijeme, kad su se zakljucci stvarali, da se slavenskomu sveceniku ne smije dopuštati niti da misu cita, niti da se rade novi glagoljaši, posve je sjegurno, da se nije dopuštalo ni pogotovo da zauzme kakovo više mjesto u crkvenoj hierarhiji, a kamo li biskupsko. Prema tomu je jasno, da su biskupi u Duklji bili manje više neslaveni, poglavito clanovi u primorskim gradovima obitavajucih Talijana i Grka.

Nadalje valja znati, da je istocna obala Jadranskog mora dugo potpadala politicki pod vlast bizantinsku, dok je nutrašnjost bila u rukama Dukljana. Dok je pak tako bilo, dotle nijesu sjegurno dukljanski vladari potpomagali biskupe tude države. Zato možemo sa sjegurnosti uzeti, da se biskupska vlast i imetak - ma koliko to i stajalo visoko u gradovima i u primorju nuz more - u nutrašnjosti zemlje nije od velike kakve vrijednosti bilo. A poslije kad su kopnene vlasti: Hrvatska, a onda Duklja, u svoju sferu pritegle i primorje sa gradovima, ostala je još uvijek jedna velika oznaka bivše politicke i aktulne narodnosne razlike - latinska i grcka liturgija na jednoj, a slavenska na drugoj strani.

No ma da i jest bila odstranjena politicka razlika izmedu kopna i primorja, kad su Hrvati i Dukljani proširili svoje mede duž cijeloga skoro Adriatika, zato nijesu ipak prestale liturgicke oprijeke. A da su i ovdje domaci vladari dvostrukom mjerom mjerili, ostavio nam je dokaz Toma Arhidakon. Ocevidnom nenavisti pripovijeda on, kako je "episcopus croatensis" imao kud i kamo vece posjede i veci ugled na dvoru i državi, nego sam mitropolita spljetski.

A kako su radi toga bili kivni latinci na glagoljaše, najbolje dokazuje Toma sam sa svojom bajkom o papi i glagoljašu Cededi. - Mržnja, nenavist i prezir napunjao je dušu ovih "Rimljana" spram slavenskog klera, a mržnja im se je vracala mržnjom od strane glagoljaša i naroda.

Izmedu vladara Duklje i primorskih biskupa koje su birali gradovi vladala je politicka napetost

Narod nije trpio nametavanja tudim jezikom, što najbolje svjedoce strogi artikuli drugog spljetskoga sabora, pa zato je i teško uzeti, da bi bili mogucnici (hrvatski i dukljanski) obdarivali talijanske svecenike iz gradova, vec je tu ljubav rade iskazivao svojim domacim glagoljašima.

Kako dakle "episcopus croatensis" dokazuje, hrvatski vladari jesu doista zapostavljali ove primorske talijansko-grcke biskupe, a protežirali svoje domace. Ali to se nije dogadalo samo radi liturgije, vec i iz politickih razloga, koje su sami ti biskupi prouzrokovali.

Ne mogavši dalmatinski gradovi da ostanu dulje pod bizantinskim gospodstvom, radi pritiska od strane Hrvata, a preslabe zaštite od strane Bizantinaca, radili su sve što su mogli, da ne spadnu pod Hrvate, pa su se za to dogovarali i vezali sa svim neprijateljima s onkraj Adriatika. Ako su usprkos svemu tomu ipak pod Hrvate spali, tada su uvijek konspirirali i uvijek ocijukali preko sa Venecijom, pa cim bi se zgoda pružila - eto ih preko noci u taboru hrvatskih neprijatelja. U svim pako ovakim zgodama igrali su biskupi uvijek prvu rolu. Videci pak hrvatski kralj, a poslije i dukljanski vladari, kojim duhom dišu ti vjecni "Rimljani"; videci, da je to na neki nacin upravo pogibeljni po državu elemenat, morali su gledati u vlastitom interesu, da politicki upliv ovakvih nepouzdanih državnih velikaša ne prelazi preko zidina onoga grada, u kojem su biskupovali.

Evo ovo je bio bez sumnje takoder jedan veliki razlog, zašto su hrvatski vladari pazili, da moc biskupa prevec ne poraste.

Sve ovo pako vrijedi i za Dukljane, samo s tom razlikom, da oni imadu s pocetka više posla sa bizantinskim,

grckim duhom, radi susjedstva sa drackom temom i preko Adriatika sa bizantinskom Longobardijom i Apulijom, a poslije takoder i sa latinskim življem.

Nadalje razlog, zašto su hrvatski i dukljanski vladari morali nastojati, da lokalizuju moc primorskih biskupa na same gradove, ima se tražiti i u tome, što su gradovi sami birali sebi biskupe izmedu svoje sredine. Pri tomu pak kralj nije mogao inace da upliva, nego ako je imao u gradu sklonu si stranku. Na ovakova stranka bila je redovito u manjini. - Na taj nacin bio je biskup skroz i skroz eksimiran ispod svakoga nadzora kraljeva.

Gradsko vijece imalo je kud i kamo više upliva na rad biskupa nego kralj, pa je onda sasvim razumljivo, da hrvatski i dukljanski vladari nijesu mogli da stvaraju u državi nekakvi moguci faktor od ljudi, koji su im se pokazivali u svakoj zgodi nevjernima, a nijesu bili na dohvatu kraljevskoj vlasti.

BORBA ZA INVESTITURU I DUKLJA:

Odavle se eto vidi, da dalmatinskim biskupima nije podjeljivao investituru hrvatski kralj (a tako mora da je bilo i u Duklju), vec gradani doticnoga grada, gdje je bio biran biskup. (Mi bi danas rekli da je bio grad "kolator".) - U Njemackoj pako bilo je sasvim obratno, kako smo vidjeli. Tamo je kralj podjeljivao biskupsku palicu.

Kada je na to proglasio papa Gregorij VII, da on uzima investituru u svoje ruke, te da su izopceni oni biskupi, koji bi primali od koga drugoga investituru - to tim dukljanski vladari nijesu tako rekuc ništa izgubili. To je bio udarac samo za gradane, koji su dosada tu vlast imali u svojim rukama. Dapace za kralja Bodina i Zvonimira bilo je to samo povoljno, jer su oni, kako su bili na papinskom dvoru dobro gledani, kod pape mogli lakše ishoditi, da se ne investira i konsekrira neprijatna osoba za biskupa, nego što se prije moglo ishoditi u gradana.

Evo ovo bi bio jedan, odnosno drugi važni razlog, za što Duklja nema razloga da se iznevjeri papi Gregoriju VII. Dapace, to bi bio prije razlog, da mu se privine, sve kad i ne bi bilo drugih privlacivih momenata u papinoj politici, kako ih je u istinu bilo. Barem ih bijaše za Duklju.

U Gregorijevoj politici bilo je još jedno nacelo izreceno, koje je bilo podobno, da sve manje i slabije za sebe predobije. Papa je na ime proglasio jednakost, jednakopravnost i bratinstvo svih država, bez obzira na njihovu jakost i velicinu.

Sva kraljestva feuda su sv. Petra; komu preda papa krunu, taj postaje vazalom Petrovim i ne može biti više nicijim na svijetu.

Najjasnije je taj princip protumacio papa u odnošaju sa ugarskim vladarima Salomonom i Gejzom I.

Salamon bio je došao na prijestolje Ugarske pomocu njemackoga cara Henrika IV, pa je za to morao priznati njemacko suverenstvo. - Cuvši za to papa, ljuto ukori Salomona, kako može priznavati njemackoga cara gospodarom Ugarske, kad je ona leno sv. Petra, i zagrozi mu se, da nece dugo vladati, ako pogriješku ne ispravi i prizna, da je kraljestvo, kojim vlada, dar apostolske stolice a ne njemackoga cara. - Još tacnije to izrice papa u pismu na Gejzu I, koji je bio Salomona protjerao, pa sam kraljestvom zavladao. - "Mislimo, da ti je znano" - piše Gregorije Gejzi - "da Ugarska treba da živi u svojoj vlastitoj slobodi kao i druga plemenita kraljestva, te ne smije biti podložna nijednom vladaru koje druge države osim svetoj opcenitoj majci rimskoj crkvi, koja sve svoje podložnike ne smatra robovima, vec ih prima kao rodene sinove".

Teza o jednakosti hrišcanskih vladara i naroda privlacila je Dukljane, Hrvate, a potom i Srbe

Vladari drugoga reda imali su dakle dovoljno razloga da pristanu uz papu, jer je on proglasio jednakost i bratinstvo svih kršcanskih vladara i naroda: on veli, da su ovi svi "filii matris Ecclesiae", dakle braca medu sobom. - Ovaj evo od rimske stolice proglašeni princip privlacio je onamo ne samo Dukljane, nego i Hrvate, Ugre, Cehe, Poljake; a poslije Srbe i Bugare, kad su išli za tim, da sa sebe stresu bizantinsko gospodstvo.

No što se je manjim vladarima cinilo pravednim i casnim, to su smatrali silnici uvredom i poniženjem. Tako vidimo, gdje Vilim odgovara kratko i suho "nolin, nec volo"; a njemacki kralj, koji je držao, da je njemu kao riskomu caru papa ono, što je bizantinskomu vazileusu carigradski patrijarh, t.j. prvi podanik - nije se mogao sprijateljiti sa mišlju, da bi on mogao biti vazalom svoga podanika. - I tako eto, ako je papin nazor o investituri direktno dirao u vlast carevu, vrijedao je nazor o jednakosti svih vladara ponos njemacko-rimskoga imperatora.

Svega toga nije bilo u dukljanskih vladara, pa je tako papina politika sadržavala mnogo toga, što je njima dolazilo u prilog, a nicega nije bilo što bi ih ugrožavalo. A to je eto i uzrok, radi cega balkanski vladari rado pristaju uz papu.

Osim svega toga sadržavala je Gregorijeva politika još nešto u sebi, što je moglo vladarima veliku potporu pružiti u njihovom odnošenju spram vazala.

Proglasivši papa nacelo, da je svako kršcansko kraljevstvo svojina sv. Petra, te da kraljem može postati samo onaj, koji kraljevstvo primi kao beneficij sv. stolice - dao je on time kraljevima fundamenat, na kojem se je dala kraljevska vlast do nedoglednih granica ojacati. - Uzmimo kao primjer hrvatsko i dukljansko kraljevstvo. - U Hrvatskoj upravljalo je uz kralja još sedam banova, koji su se svi dicili kao našljednici one sedmero

brace, što su doveli narod na jug.

Ovi su smatrali sebe jednakopravnima sa kraljem. Oni su kralju priznavali samo prvenstvo u ratu i casti, ali ne u vlasti. Oni su držali, da kralj kraljuje samo od njihove dobre volje i dok to oni hoce. - No kako je to sasvim drugacije izgledalo i moralo zvuciti u ušima ovih velikaša, kad je Zvonimir, oslanjajuc se na papu, isticao, da je on kralj milosti Božjom i "dobrotom" i "darom" sv. Stolice, a ne "privolom i izborom klera i naroda"? Ovime je pružio papa svojim odanim kraljevima na uzdarje novo pravno stanovište, kojim je izrucio plemstvo u ruke kraljevima, dok je prije obratno bilo.

Kako u Hrvatskoj, bilo je to nužno, možda još i više u Dukljі. Mi cemo na to odmah doci, cim budemo govorili o plemstvu u toj državi.

No ali i kad svega toga ne bi bilo, pa kad bi se Mihajlo i Bodin bili privinuli uz papu, zar bi to bilo kakovo cudo, kad znamo da su sami ruski (dakle istocno-pravoslavni) vladari (iz Cernigova, Novgoroda i Kijeva) podvrgli se Gregoriju, da odluci, kojemu pripada kruna? Zar bi to bilo nešta necuvena, dok se znade, da je Gregorije skinuo i protjerao Boleslava Smjeloga iz Poljske, a da i ne spominjemo, u kakvi je tjesnac doveo samoga silovitoga cara Henrika IV.

Zaista, pristati uz ovakvoga papu, koji je silovite rušio, poput Zeusa, koji juriša na titane, i koji je cednima mogao toliko pomoci i zaštititi ih, nije bila ni sramota, ni poniženje po Bodina, da je uza nj pristao, vec je to bila prije zgodna i mudra politika.

Mi smo ovime razložili odnošaj Duklje spram sv. Stolice i rasvijetlili smo, koliko smo mogli, stanje i položaj klera u toj državi. - Svršiv dakle time, prelazimo da koju reknemo o drugom važnom faktoru u državi - o plemstvu.

PLEMSTVO U DUKLJI

Politicki mocniji faktor od klera bilo je u Duklji plemstvo. Kad govorimo o plemstvu u Duklji, tad moramo imati pred ocima dvije dobe i dvije vrste plemstva. Prva doba pada, dok je Duklja bila još provincija hrvatske države, a drugo doba nastaje, kad se je ta provincija razvila u posebnu državu. Plemstvo pako valja dijeliti u više ili kraljevsko dvorsko i u niže ili narodno.

Prvobitno, dok je Duklja bila provincijom, šiljali su hrvatski vladari svoje rodake onamo za bane, a pod ovima su bili stotnici, njih sedam na broju). Ovo je bilo dvorsko plemstvo i državni cinovnici. - Osim ovih imenovao je kralj župane izmedu odlicnijih ljudi u narodu, koji su opet imali svoje satnike, a to je bilo narodno plemstvo.

No kada se je Duklja razvila u posebnu državu, kada se je prijašnji ban pomaknuo na mjesto kralja - tada su, rekli bismo, i sve prijašnje casti u Duklji avanzirale za jedan stupanj na više.

Postavši Duklja samosvojnom državom, uredi se po primjeru Hrvatske, te pridrža prijašnje institucije i obicaje. Kao što je prije kralj slao u provincije svoje rodake za bane, tako uzmu dukljanski vladari slati svoje rodake u dukljanske pokrajine.

Za to imamo primjer poslije smrti Vojislavljeve; majka ostane kraljicom, braca odu u pokrajine. No jer su te pokrajine bile od prilike istoga opsega kao nekoc županije, to ovi namjesnici nisu fakticno bili ino no župani; no da bude razlike od obicnih župana, koji su bili kako rekosmo narodno plemstvo i da se istakne, da su ovi novi župani kraljevskog roda - uzeše se nazivati "knezovima". A time kako spomenusmo avanzirala je i ta cast za jedan stupanj.

Rodbina Bodinova ode za Carigrad da radi protiv svoje domovine, kojoj ce napokon i grob iskopati

Poslije Vojslava umnožio se je njegov rod na toliko, da su clanovi vladarske obitelji gotovo sva županska mjesta zaposjeli, tako da župana iz naroda nije ni bilo. Jedino plemstvo, što je iz naroda proisticalo, bili su satnici (setnici). U to vrijeme postaje klasiranje plemstva još jasnijim.

A ako hocemo da tacnije stvar prikažemo, mogli bismo to niže plemstvo posve ispustiti, pa reci, da je Duklja bila krcata puna najvišega plemstva. Jer što je bilo to niže plemstvo, ti stotnici, no odlicnije sluge tih kraljevskih princeva? - Toliko pak mnoštvo malih kraljica mora da je bilo vrlo nesnosno po dukljanske vladare, pošto su ovi držali po tadanjem nazoru, da su oni upravo na onaj nacin "Dei gratia" kraljevi na svom komadu, kako je bio kralj u citavoj državi. Vec je Mihajlu bilo teško na svoja tri cetiri brata, ali kud i kamo bilo je teže Bodinu sa svojih petnaest šesnaest rodaka (Radoslav sa svojih osam sinova, Branislav sa svojih 6 sinova, pa jedno tri cetiri sinovca Bodinova).

Ako je vec sam taj broj visokoga toga plemstva morao zadavati brige, to je njihov položaj, koji su zauzeli za kratkoga vladanja Radoslavljeva, morao tu brigu još podvostruciti. Znamo, da je Radoslav imao osam sinova, a nema sumnje, da je medu te svoje sinove podijelio najjace župe i županije. To je bio eto razlog, da je Bodin vec pri nastupu svoje vlade osjetio svu moc svoga plemstva. Pa doista, vidjeli smo to; Bodin nije silom upokorio i podložio ove svoje rodake, vec pomocu klera i naroda sa kompromisima.

Nema sumnje, da se je to plemstvo sada još i više u mnijenju utvrdilo, da kralj nije kadar ništa protiv njega poduzeti. Što je kralj mislio, o tom nemamo dugo nikakvih vijesti; jedino to ce biti sjegurno, da je mirno gledao moc svoga roda, dok je bio zapleten u ratove. A Bog zna, nije li on te ratove poduzimao i za to, ne bi li našao, gdje bi bracu nastanio i iz Duklje izveo.

Odatle bi se dalo zakljucivati, da je bila u Dukljі državna vlast vrlo decentralizovana još dugo i za vlade Bodinove. Istom nakon jedanaestogodišnjega rata kao da je kralj odlucio, da malo jace pritegne vlast u svoje ruke. - No i sada njegov postupak pokazuje, kao da se nije usudivao otovreno udarati. Istom prevarom i na vjeru uhvati po svoj prilici one, koji su mu bili najopasniji, pa ih zatvori kao jamce, da bude sa njihovom bracom i sinovima mogao povoljnije ugovarati.

A kada se je na to njegov rod sa svojim satnicima iselio iz Duklje u Dubrovnik, nema sumnje, da nije bio niko sretniji od Bodina. Sada je on podijelio ispražnjena mjesta ljudima iz naroda, koji su bili skloniji vjerovati, da je kralju dana vlast jedino od Boga i s. Stolice, te da po tom nije ni odvisan od drugih faktora osim ovih. - Rodbina pako kraljeva, iselivši se iz Duklje, ode u Carigrad, da konspirira protiv svomu kralju i svojoj domovini, kojoj ce napokon i grob iskopati. - Za života Bodinova nijesu ipak ništa poduzimali: Aleksij bio je zaprijecen.

Kralj Bodin ocistivši zemlju od mocnoga plemstva, udario je temelj, na kojem se je mogla kraljevska vlast ojacati do apsolutizma. No do toga nije došlo, jer je Bodin prekratko vrijeme živio, a njegovi mladi sinovi, od kojih najstariji nije bio dostigao ni dvadesetu godinu, kad im je otac umro, nijesu bili podobni, da udare putem, kojim je otac njihov toli smjelo stupao.

Toliko od prilike - iz vijesti uz mnogo truda - o plemstvu. A sada još koju o narodu.

NAROD: O prostom narodu, puku - imamo još manje vijesti, nego o icemu drugomu. No kad narod ne mijenja tako lako svoga znacaja i zanimanja, to ce biti vjerojatno, da se tu kroz vjekove nije mnogo promjena dogodilo. Kao danas, tako je bio i nekoc narod u nutrašnjosti zemlje poljodjelac. Bavio se je dakle poglavito ratarstvom i stocarstvom, a kucna industrija bila je ogranicena samo na proizvode onih predmeta, što ih je kod svoga zanimanja trebao i koliko je trebao. Znajuc dakle sve, što je trebao u kuci, nije išao za tim da poducira više nego treba, pa da kupi ili zamijeni za ono, cega nije trebao.

U takvim okolnostima nije se razvijala niti industrija niti trgovina. Narod je živio jednostavno i jednolicno, za život je imao, a za drugo nije poznavao brige - ignoti nulla cupido.

Manje monoton bio je život naroda uz more, u primorju. - Ovdje je more vabilo narod, da se malo dalje odvaži preko praga svoje kucice.

Narod se je ovaj dao rano na gusarenje, te je bio dugo vremena strah i trepet susjednih Mlecana i dalmatinskih gradova. Kako mu je bila postojbina uz more krševita, morao je tražiti inoga dohotka, a najlakši i najunosniji je bio budi gusarenje, budi harac od trgovackih lada. Taj je zanat cvao primorcima, dok je u zemlji vladao koji ratoborni vladar n.pr. ban Domogoj, koji je bio kadar da svoj sili Mlecana odoli.

No jesu li Mlecani nadvladali ili Bizantinci, tad ovima gusarima nije preostajalo ino, nego da se mucnijega, a manje unosnoga posla prihvate; tada su se morali dati na trgovinu i ribarenje. A trgovali su po svoj prilici ribom i sirovinama.

Trgovali su pako ponajviše sa susjednom južnom Italijom, poglavito Apulijom. To nam svjedoci izricito Andrija Dandolo onim primjerom, kad je dužd Petar II Orseol, osvajajuc dalmatinske gradove, zarobio cetrdeset Neretvana, koji se vracahu sa trgovine iz Apulije.

U Apuliju su dukljanski primorci tim radije išli, što je ondje bilo sijaset suplemenika

U Apuliju su naši primorci tim radije zalazili, što je ondje bilo sijaset suplemenika. Vec za Karla Velikoga spominju se u Apuliji Slaveni, pace i kao svjedoci na poveljama. Za vrijeme Ljudevita Njemackog i cara Bazilija I Macedonca, kad su ovi navaljivali zajednicki na grad Bari, da ga otmu Saracenima, posvadiše se Latini sa Grcima, a ovi potonji oplijeniše Apuliju, našto Ljudevit predbacuje Baziliju, kako je nepošteno poharao - veli Ljudevit - "Sclaviniam nostram". Tako se je na ime zvala jedna pokrajina u samoj južnoj Italiji kroz koja tri vijeka. Oko godine 926, veli Lupus protospatarij, da je Mihajlo "rex Sclavorum" osvojio ondje Sipont. - A to sve svjedoci, da su se primorski Slaveni rano upoznali sa Italijom. - Iz svega toga dalo bi se zakljuciti, da se je primorski narod rano primio i trgovine; no je li se uza to i kakova industrija razvila, teško je saznati. Spomenika barem o tome ne citasmo.

USTAV, UPRAVA I SUDSTVO, ZAKONI, FINANCIJE, VOJSKA:

Dok je bila Duklja provincijom, stajao joj je na celu ban sa svojih sedam satnika. U njegovoj ruci bila je vrhovna sudacka instancija, veliki dio administracije i vojske. On je bio u svojoj provinciji ono, što i satrapi u persijskim ili pretori u rimskim državama. No ovolika decentralizacija državne vlasti cinila se je kraljevima odvec pogibeljnom, jer je ovakovom banu trebalo samo jedan korak uciniti, pa je mogao postati potpuno neodvisan od kralja. Da ne bi dakle kola banska odvec naglo svojim putem poletila, ustanoviše kraljevi novu instituciju, koja je imala fungirati kao zavor na tim kolima.

Nuz bana postaviše oni i po kojega župana, koji je bio immedijatan t.j. potpuno eximiran ispod banske vlasti

i podvrgnut direktno kralju. - No ovo se imade svakako novijom institucijom smatrati. Prvobitno bio je ban prema vrhovnom gospodaru samo u suzerenskom odnošaju, a istom iskustvo rodilo je nešto kasnije ovo proširenje županske vlasti.

Ovako imao je kralj i mimo bana u provincijji svoje eksekutivne organe, te je tako direktno utjecao u poslove provincije. Ovime je bila dvostruka svrha postignuta; institucijom banske casti ucinilo se je, da se država nije cijepala u bezbroj sitnih županija; a županskom vlasti postiglo se je to, da se je državna jedinstvenost i državna centralizacija konkretnije realizovala, te eventualna apostazija banova dobrano otešcala.

Evo ovako je bilo u Hrvatskoj. Kad se je pako Duklja od Hrvatske odcijepila i postala državnom, uredila se je po primjeru matere zemlje. - Zato vidimo, gdje pop Dukljanin - koji, izvukav se iz kaosa i konfundiranja hrvatsko-srpsko-dukljanske povijesti, piše samo o Duklji - nabraja iste institucije za Duklju, koje spominje i Marulicev kronista, koji piše o hrvatskoj državi.

Ovaj dakle ustav spominje Dukljanin kao valjan za Duklju, a Marulicev ga kronista spominje kao za Hrvatsku stvoren. No oba suglasno pripovijedaju, da se taj ustav kao i mnogi drugi zakoni (izdani od Svetopoleka po Dukljaninu, a od Budimira po Marulicevom kronisti) nalaze zapisani u knjizi "Methodes", koja se nalazi u Hrvatskoj).

Kako se odatle vidi, bio je taj zakonik poznat i Dukljanima i Hrvatima, a to svjedoci, da su u njemu sadržane ustanove imale jednom vrijednost u jednoj i drugoj zemlji.

No ako je Duklja primila i ovu župansku instituciju, u onom obliku kako je bila u Hrvatskoj, to bi se ipak usudili podvojiti, da je kroz ovo vrijeme bila ta institucija u krijeposti, makar nam to pop Dukljanin i pripovijeda, tako da bi se cinilo, e se nikad nije na tome ništa mijenjalo.

Vjerojatno je, da je tako bilo za starijih dukljanskih vladara sve do Vojslava, pa onda za Bodina i to od onoga vremena, kad je ovaj ocistio zemlju od mnogobrojnih knezova; vjerojatno je dakle, da je bilo tako, dok su bili u pokrajinama namjesnici iz nekraljevskoga roda. No iza smrti Vojslavljeve prestala je ta institucija bez ikakve sumnje. Braca su se razdijelila kao jednakopravna, gdje nije imao nijedan brat prava, da ima svoje cinovnike u državi, koja mu nije pripadala.

Ovo se je i poslije uzdržalo, osobito poslije Radoslava, pa je to morao priznati i Bodin, jer je bio prisiljen, da sa rodbinom kompromise sklapa. - Poslije pako, kad je Bodin iza emigracije rodbine druge župane iz naroda postavljao, onda je mogao tu staru instituciju opet uvesti, a ta se je manje više uzdržala valjda do Dukljaninovih vremena, pa ju za to on spominje kao vazda neprekidno važecu.

Uzmemo li sada gore spomenuti ustav za podlogu, mogli bismo reci, da je Duklja bila konstitucionalna monarhija. - Dakako da sebi ne možemo predstavljati tu staru konstitucionalnu državu u današnjoj formi. Ali današnji princip bio je u njoj izražen: vladar je sa narodom dijelio suverena prava države. Tako je barem moralo biti do casa, kad je plemstvo emigriralo, te uzimajuc, da je ovo representiralo narod. - To svoje pravo pokazao je narod (odnosno plemstvo) odmah poslije smrti Mihajlove, kad je izabralo kraljem brata njegova Radoslava I, premda je volja Mihajlova bila, da mu bude nasljednikom sin Bodin, što je najjasnije tim ocitovao, što ga je sebi ucinio suvladarom još za života.

Dukljanska vojska vrstala se u centurije, odjele od po sto momaka, kojima su na celu bili stotinaši

- A to isto pravo dokumentirao je narod i poslije smrti Bodinove, izabravši za kralja Bodinova brata Dobroslava, a ne sina, kako je to on želio.

UPRAVA I SUD:

Toliko o ustavu, a sada nešto o upravi i sudstvu.

I ovdje valja da razlikujemo dvije dobe: Duklju kao privinciju i kao državu. Pa i ovdje moramo govoriti o prvoj, da uzmognemo razumjeti drugu.

Kao u prvoj tako i u drugoj dobi bila je uprava i sud zajedno konfundirano, kao po svoj Evropi, tako i u Duklji. Odjeljenje sudstva od uprave moderna je stecevina

najnovijeg vremena, za to što slicna ne smijemo
ocekivati u onoj dobi nigdje pa ni kod nas. U rukama župana i bana bila je uprava i sudstvo. Za rukovodenje toga posla imali su svoje organe - stotnike ili satnike (setnike).

SUDSTVO:

Što se suda tice, o tom govore naši ljetopisci ovako:

"Svakomu banu dade (Svetopelek) sedam satnika, koji ce narodu pravedno i nepristrano suditi ... i županom zapovijedi, da imadu pod sobom po jednoga satnika, koji ce s njima suditi.

Odatle se razabire, da su i ovi satnici bili suci, dakako u manjim stvarima. No kako je bilo sa apelacijom? Na tom nam odgovara, tako bar mi mislimo, drugi ljetopisac:

"Bani (Duces) pako krojec narodu pravdu, imali su uza se pet savjetujucih prisjednika ... župani ("bani") pako imali suditi zajedno sa satnikom".

Kako se odavle razabire, obadva ljetopisca razlikuju banski sud od županskoga suda. Oba vele, da župani sude zajedno sa satnikom. Potonji ljetopisac izricito naglasuje, da inace sud nije valjan. - A šta to znaci? -

Ako se sjetimo, da je bilo župana, koji nijesu ni u cem potpadali pod vlast bansku, onda bi u takvoj županiji imala po pravu biti prva instancija satnik, a druga satnik sa županom. - Ali to ne stoji, jer se izricito veli, da župani vazda sa satnikom zajedno sude. Prema tomu bila bi to prva instancija; a tako ce i biti. Ovdje, gdje je ban vladao, tu je bilo sedam satnika, pa se je izmedu ovih moglo sabrati dvojicu trojicu, koji su onda sacinjavali senat. Nu gdje je upravljao župan samo sa jednim satnikom, tu su njih dvojica morali biti zajedno da sastave takav senat. - Na to ne nalazimo odgovora, nu bice ili na sam kraljevski sud, ili na banski.

Nama se cini, da je ovaj županijski sud (ako je bio prvomolbena instancija) bio starija institucija, koja je potjecala još iz one dobe, dok još nije bilo eksimiranih župana, nego dok su ovi još bili podvrgnuti banima. Iz svega se pako razabire, da su bile samo dvije instancije, apelaciona i kasaciona padale su u jedno.

ZAKONI: Sud se je krojio dakako po obicajnom pravu. No izgleda kao da je to pravo, ili barem njegove glavne ustanove, bilo kodificirano u jednoj vec spomenutoj glasovitoj, i bi reci opce poznatoj knjizi "Methodes" ili "Rationale" zvanoj. Ta knjiga bila je pohranjena i velikom casti cuvana negdje u Hrvatskoj (današnjoj Dalmaciji); a u njoj sadržane ustanove vrijedile su, kako se iz Dukljaninove i Maruliceve kronike razabire, za Hrvatsku i za Duklju. - A to je i opet jedan momenat, koji nam daje vlast da razjasnimo štošta u Duklji pomocu hrvatske povijesti, što bi nam inace ostalo potpuno tamno i nerazumljivo.

Tako je eto bilo sa sudstvom i upravom, dok je Duklja bila još provincijom. Kada se je razvila u državu, ostalo je u glavnom isto, samo što su mjesto banova i župana došli "knezovi", tj. rodaci kraljevi, koji su onda bili u svojim županijama vrhovna administrativna i pravosudna oblast.

VOJSKA:

Bani i župani imali su i vojsku pod sobom. Vojsku je davao dakako narod; premda imade kasnije primjera n.pr. Mihajla, da je bilo i placenika. - Vojska se je vrstala u centurije, odjele po 100 momaka, kojima su bili na celu satnici. Ban imao je sedam satnika te po tom sedam stotina vojnika, docim je župan imao sto vojnika sa jednim satnikom. No ovo se svakako ima uzeti kao stajaca vojska ili policija, koja je poglavito bila tu,da pazi na banske i kraljevske hambare i uopce na druga imanja. Jer uzmemo li na um, da je u cijeloj Hrvatskoj bilo sedam banova, a ovi su po svjedocanstvu

Konstantina Porfirogenta mogli dici 100.000 pješaka i 60.000 konjanika, to je onda 700 vojnika jednoga bana premalo racunano. Nego to je, kako rekosmo, bila stalna straža banova,sjegurno konjanici. - A da se to osobito za Duklju može reci, svjedoci ta okolnost, što je Mihajlo I Viševic bio tako jak, da je godine 926. opsijedao i osvojio grad Sipont u Italiji, a to sjegurno ne bi bio kadar niti poduzimati, a kamo li izvesti, da nije imao više od 700 momaka vojske.

FINANCIJE I NARODNO GOSPODARSTVO:

Ako i nemamo izricitih vijesti i svjedocanstva o tome, u cem su se sastojali dohodci države t.j. kralja i knezova, ipak možemo znati sa nekom sjegurnosti, cim se je danak placao, samo ako se sjetimo, u kojem stadiju se je nalazilo narodno gospodarstvo.

Pop Dukljanin je crpio iz starijih bilješki koje su opet bile prepisi jednog još starijeg spisa

Kako vec prije spomenusmo, u nutrašnjosti zemlje bio je narod poljodjelskoga zanimanja. Živuci u zadruzi porazdijelio si je radnju u vlastitoj obitelji tako, da je zadruga dostajala sama sebi. Prema tomu produciralo se je tu samo što je narod trebao i koliko je trebao. Ne vodec trgovine, ili vrlo neznatnu, nije imao gotova novca, pa je za to placao onime cim je mogao, cega je imao t.j. svojim produktima. Odatle slijedi, da se je dohodak kralja i njegovih cinovnika sastojao poglavito u naravi. Narod je davao žitak, stoku, divljac i njeno krzno za dacu. Osobito je bila u prometu i cijeni kunina koža, jer su se od nje pravila skupocjena odijela.

Tako je bilo u nutrašnjosti zemlje; u primorju pako moglo je biti i danka u novcu. Iduci primorci po trgovini u Italiju, susjedne dalmatinske gradove i otoke, mogli su doci lakše do gotova novca, pa su time lakše placali državi, nego da su morali to ciniti u naravi, pošto je zemlja, na kojoj su stanovali bila vecim dijelom krševita i bregovita, dakle slabo plodna.

Porez su opredjeljivali prvobitno bani, a kada je Duklja postala državom, onda je to prešlo na knezove. Ove danke pobirali su satnici. Kada su pobrali sav porez i donijeli ga banu, tada se je polovica odijelila za kralja, gdje je bio bez dvojbe prisutan kraljevski cinovnik; a polovica je ostala banu. Župan je davao dvije trecine kralju. - Marulicev kronista veli doduše, da su svi, kako župani tako i bani davali samo jednu trecinu; no mi mislimo da ce imati prije pravo pop Dukljanin, nego ovaj drugi ljetopisac. To zakljucujemo iz broja satnika, što su bili banu u službi. Ovi satnici bili su isto tako i banovi gospodarski cinovnici, kao što to dokazuje baš to pobiranje poreza. A gdje je bilo sedam ovakvih gospodarskih cinovnika, tu je bilo sjegurno i vece gospodarstvo i veci dohotci, nego ondje, gdje je bio jedan satnik, kao kod župana.

Kako smo vec prije rekli, kad se je Duklja razvila u samosvojnu državu, tada su prešla dva kraljevska prerogativa na bivšega dukljanskoga bana, a banska na dukljanske knezove. Prema tomu imali su ovi knezovi sad više sad manje satnika, vec prema tomu, koliko su imali dohotka. - Cim je bio veci dohodak, tim je knez imao više, kojekuda po zemlji rasijanih žitnica i majura, kamo je spravljao dohodak i porez, pa je prema tomu i rastao ili padao broj satnika.

Sa ovim dohotcima, koji se nijesu dijelili u državne prihode i osobne banske i kraljevske place, vec sve bilo fiskalno i erarno u prvobitnom smislu rijeci - uzdržavali su vladari svoj dvor; preostatak su spravljali, pa u slucaju rata s njime vojsku uzdržavali. Zato eto i vidimo razne gospodarske cinovnike medu dvorskim odlicnicima kod hrvatskih kraljeva. Tu se spominje; volar, vinotok, psar i t.d., a to su sjegurno popremili i dukljanski vladari, kao što poslije neke od tih casti nalazimo n.pr. na dvoru bosanskih vlada (n.p. tecija, peharnik i t.d.).

KOMUNIKACIJE.

Komunikacije u Duklji morale su biti vrlo nerazvite. Eno culi smo što pripovijeda Rajmund de Agiles, koji je onuda putovao. Velikih cesta nije bilo, a manje bili su valjda poljski putevi. No to nije ni cudo.

Duklja nije bila tako sretna, da baštini koju veliku cestu iza Rimljana. Via aegnatia ležala je na strani, predaleko na jugu, a ni plovnih rijeka nije imala. Opcenje bilo je olakoceno u primorju po moru, ali u nutarnjosti moglo se je samo pješke ili konjem. - Narod nije trebao cesta, jer niti je šta kupovao pa uvažao, niti je šta izvažao. A nije cesta trebalo niti za vojnicke svrhe, jer je u nedohodnosti i neprohodnosti Duklje baš stajala njezina najveca snaga. Tako je bilo još u najnovije doba, tako je bilo i u ono doba. - Mi cemo poslije vidjeti, gdje Bizantinci i Latinci naglašuju, kako su se srpski i zetski gospodari baš najviše oslanjali na to svojstvo svoje zemlje, držeci da ih je to jedino kadro obraniti tude sile. Za to bogzna nijesu li dukljanski kraljevi baš i hotimice zapuštali to danas tako važno sredstvo narodnoga gospodarstva.

Toliko o gospodarskom stanju.

PROSVJETA, KNJIŽEVNOST I PJESNIŠTVO.

Ne može se poricati ni jednomu slavenskomu narodu sposobnost za prosvjetu, pa tako ni Dukljanima. Uzmemo li na oko, kako se je lijepo bila razvila u Bugarskoj narodna prosvjeta, od kada su Metodijevi ucenici donijeli narodno pismo; uzmemo li u obzir, da je i u Duklji narodna slavenska liturgija gotovo cvala - onda smijemo zakljucivati, da se je po slavenskim samostanima kud i kamo više pisalo i bilježilo, nego se je to danas sacuvalo ili otkrilo. A da je tako, svjedoce nam upravo naše dvije domace kronike, što smo ih vec nekoliko puta spomenuli. - Tko bi te dvije kronike sravnjivao, rekao bi: to su dvije verzije jedne te iste stvari. To dokazuje, da se je u samostanima pisalo i prepisivalo. Jer i pop Dukljanin i Marulicev kronista, koji je morao biti takoder svecenik, kako se po njegovom pisanju dade zakljucivati - morali su imati starije bilješke pred sobom, iz kojih su crpli; no te bilješke bile su od raznih autora, koji su opet po svojoj prilici prvobitno iz jednoga spisa prepisali.

Da je sve svoje politicke ideje sproveo u djelo, Bodin bi bio veci od Simeona, Tomislava i Dušana

Prema tomu mogli bismo reci, da je vec u to vrijeme imala Duklja svoju narodnu literaturu. Naravno da je tu poglavito zastupana crkvena literatura kao i svagdje drugdje u to doba; ali bilo je medu tima monasima i analista i kronicara. A to sve dokazuje, da je i u Duklji udarila civilizacija nadobudnim putem.

Što se pjesništva tice, to bi se teško šta umjetna našlo. Pjesništvo bilo je bez dvojbe ogranriceno na narodne pjesme, na junacke recitacije. Eno ono što pripovijeda pop Dukljanin o Vojslavljevoj pobjedi nosi posve na sebi tragove narodne pjesme. Ili na primjer ono, gdje pripovijeda, kako je isti Vojslav organizovao ustanak protiv Grka. - Ovo je bez sumnje narodna pjesma u prozi, no žaliti je do Boga, da nam se nije nigdje sacuvala kakova pjesma u vezanom slogu.

Ovime smo evo prikazali vanjsko i nutarnje stanje dukljanske države u njenom razvitku od pocetka pa do casa, gdje se je taj razvitak popeo na vrhunac. Od sada pocima dekadencija, koja ide postupice, no za to ipak naglo. Duklja ce izgubiti ponajprije svoju suverenost, a poslije ce postati i sama provincijom. No o tom ne cemo govoriti u ovom odsjeku, vec cemo ovaj dio studije završiti sa dvije tri kriticke opaske o Bodinu, te na koncu prikazati granice dukjanske države za njegove vlade.

Za sardinskoga Vittoria Emanuela kralja veli se da je rekao: "Mi smo mala država, ali smo veliki po svojim idejama i idealima". Ovo bi se punim pravom moglo protegnuti i na Bodina. Nije Duklja zadobila najšire granice za Bodina. Puno šire bile su te granice za sv. Vladimira. No isporedimo li sv. Vladimira kao kralja sa Bodinom - moramo se cuditi, kako je malen i neznatan prvi spram potonjega. - Iza Bodinova dvadesetgodišnjega vladanja nije ostalo monumentalnih tragova kraj svih njegovih velikih ideja, za koje je kroz sav život radio. A razlog je tomu taj, što mu nije bilo sudeno, da samo i jednu od tih velikih ideja oživotvori.

Tek godinu dvije prije svoje smrti postavio je nutarnje uredenje svoje države na takav temelj, na kojem bi se bila razvila, kako Nijemci zgodno vele u "nationaler Einheitsstaat". No za tu svrhu bio bi morao poživjeti barem još kojih dvadeset godina, a on umre žalibože tek što je zapoceo graditi na tom temelju.

Ako je Bodin velik po svojim idejama, velik je i po svojim djelima. Ta djela možemo tek onda pravo uvažiti,

ako se sjetimo, da su sva ta djela tvorevine njegovih vlastitih ruku. Eno kod Vojslava smo vidjeli, kako ga izdašno podupiru njegovi sinovi "strenui milites", kako ih naziva Dukljanin; Mihajlo imao je Bodina i zeta Longibardopula - ali uz Bodina ne nalazimo nikoga. - Rodbina mjesto da ga izdašno pomaže, vuce svaki clan na svoju stranu. Vukan jedini hrabri pomagac nepristupan je Bodinovim idejama, ali ih ne shvaca, te tako mjesto da im služi, on im više škodi, on ih profanira. I tako preostaje, da se samo Bodinu upiše u zaslugu što god je slavna pocinila u to vrijeme Duklja.

Mi smo o vanjskoj politici Bodinovoj dosta govorili na pojedinim mjestima, pa nije nužno da to opet ovdje ponavljamo. U unutarnjoj politici ide za centralizacijom kraljevske vlasti.

- Tko bi hotio njegovu vanjsku i nutarnju politiku prispodabljati sa politikom susjednoga hrvatskoga kralja Zvonimira, našao bi više no jednu slicnost. - No mi se ne cemo u to upuštati, da se ne bi od stvari udaljili, vec cemo preci na njegov osobni znacaj. Tek nuzgredno upozorujemo citatelja na analognu politiku ovih dviju kraljeva: spram Bizanta, spram Roberta Guiskarda, spram pape; u nutarnjoj politici težnja za centralizovanjem vlade i pokušaji u apsolutistickom smjeru.

O njegovoj osobnosti i osobnom znacaju malo se je vijesti sacuvalo, no ipak toliko, da se može donekle slika, makar i ne baš sasvim jasna, prikazati.

Kako god je bio Bodin covjek visokih ideja, tako je bio i poduzetna duha. Zaprijeka nije se plašio, a neuspjeh nije ga porazio i slomio, vec bi ga još više na ustrajnosti poticao.

Kako je ono Leljo bacen na zemlju, koja mu je bila mati (Gea), još se jaci na noge digao, dobivši okrepe od matere svoje, tako eto vidimo i Bodina kroz jedanaest godina gdje ne prestaje uvijek na istoj stvari raditi, za istom cijeli težiti, ma da i jest ova bila jednako daleko desete godine rada kao prve godine. - Inace bio je dosta sklon poslušati savjete svoje žene, no i to samo ako je državi koristilo, dakle rek bi - bona fide. Istina više puta bice da je predaleko zasjeko kao n. pr. kad je ono dao pogubiti Branislava i brata mu sa sinom, ali poput Teodozija Velikoga, cim ga jar prode, uvida svoju pogriješku i gorko se kaje. Bice da je bio nagle i žestoke cudi, ali pri tom dobra srca.

Ovime evo završujemo povijest jednoga od najvecih balkansko-slavenskih vladara i sjegurno najvecega dukljanskoga. On je dostojan da se pridruži Simeonu, Tomislavu i Dušanu; a da bude sve svoje velike ideje ožitvorio, bio bi valjda najveci izmedu ovih sviju.

Kad je Bodin prognao visoko plemstvo iz zemlje ipak se nije sasvim osigurao od gradanskog rata

Na koncu nam je spomenuti još granice Duklje za vlade Bodinove.

Ako pribrojimo i Srbiju pod politicku kraljevinu Duklju, kao u istinu i jest pod nju spadala, i ako u cjelinu skupimo sve svijet, što se na granici Duklje protežu i što smo ih tekom naše rasprave spomenuli - tad dobivamo od prilike ovaj oblik Duklje:

Zapadna joj meda tece uz more od Skadra odnosno rijeke Drina pa do Dubrovnika. Odavle prema istoku nekako do zapadnoga dijela Kosovog polja, tekla je sjeverna granica nuz hrvatsku medu. Odavle na jug prema Skoplju, nuz bizantinsku (nekadanju Bugarsku) državu ušla je istocna granica. A odavle prema zapadu nekako uz recenu rijeku Drin do mora; uzduž dracke teme bila je Duklji južna granica.

To je eto bio opseg kraljevine Duklje, kad je bila na vrhuncu svoje moci t. j. kad joj je bila nutarnja jakost i moc na zenitu. Jer kad bismo htjeli gledati na opseg i kad bi prema njemu sudili, onda bi se moralo zakljucivati, da je bila Duklja najjaca za Vladimira. To pako ne ce nitko tvrditi, koji znade, da je Vladimirova Duklja dobrotom Samuela oživila i njegovom jedino dobrotom živila, bez ikakve vlastite nutarnje snage.

PROPADANJE DUKLJE:

Vec smo spomenuli, da Bodin nije ni jedne od svojih velikih osnova kraju priveo. Što nije u vanjskoj politici uspio, to baš nije bila velika nesreca po Duklju; ali je bila nesreca po državu, što nije dospio da svoju nutarnju politiku utvrdi. U nutarnjoj politici valjalo mu je dvoje urediti: red u našljedstvu i zapoceti apsolutizam na toliko utvrditi, da ga ne obori odmah prvi sukob.

Time, što je on izagnao visoko plemstvo iz zemlje, pošlo mu je za rukom, da provede taj apsolutizam samo za svoje doba; dulje vremena bila bi se ta forma vladavine samo onda mogla uzdržati, kad bi bio vtljar, koji je usadio tu biljku, tako ju dugo sam njegovao, dok bi bila ojacala.

Ali Bodin umre rano, a njegove reforme, koje su bile neka novotarija, nadu pogibeljna protivnika u staromu, od vijekova utvrdenom i tek od Bodina za cas odstranjenom poretku - u nekoj konstitucionalnoj decentralizaciji.

- Duklja je bila doduše narodnosno jedinstvena država, jer se je pojam politickoga naroda potpuno pokrivao (kongruirao) sa pojmom nacionalitetnoga naroda - no narod u tomu nije bio proniknut. Kako u Hrvatskoj i u Srbiji - tako je eto i u Duklji bilo plemensko custvo još tako uvriježeno, da je trebalo vanjske sile, da ova izogena plemena stopi u jedan politicki narod.

- Ova plemenska custva bila su vec kao takova separatisticne, decentralizacijone, centrifugalne naravi, a u

ovakvim prilikama bio je konstitucionalizam u državi samo hrana, od koje se je ona centrifugalna sila jacala. Ovo je bio razlog, za što su sjeverni Slaveni (u današnjoj Njemackoj) uz sav svoj heroicki otpor netragom išceznuli; ovo je bio razlog, za što je Hrvatska poslije Tomislava, odnosno iza Krešimira I, Srbija za Petra i Ceslava, a Duklja iza Bodina onako naglo na opsegu gubila.

Zato bi eto bio apsolutizam, da je dulje potrajao, samo od koristi po Duklju, jer je u njemu imanentan centralizam, a u ovom sila, podobna da iz izogenih plemena stvori jedinstven narod. - Danas doduše uživa ta forma vladavine zao glas, pa se i mi ne želimo ni po što izdati za apostola apsolutizma, jer mu u politicki zrelom narodu nema mjesta; no u onakvim prilikama, u kakvim je tada bila Duklja, bila bi takova vlada - barem do onoga casa, dok bi se plemena odgojila u narod, prava blagodat.

Time, što nije Bodinu uspjelo da postavi ovu formu vlade na trajni temelj - nije mu pošlo za rukom niti uredenje našljednoga prava. - Jer nema sumnje, da je Bodin radio da uvede u Duklju ustanovu primogeniture. No kao što je njegova forma vladavine pobijala prijašnju, narodnu, tradicijonalnu formu - tako je i ova druga uredba vrijedala u Hrvata i Srba obicajno senioratsko pravo našljedstva.

U ovoj evo opreci izmedu prijašnjega staroga obicaja i Bodinovih reforma ležao je vec razlog sukobu izmedu pristaša staroga i novoga prava. Za Bodina bio je taj boj latentne naravi, no poslije njegove smrti izadoše protivnici otvoreno na megdan, a taj bude zaoštren još time, što su se iza ove dvije ideje sakrile mnoge osobne ambicije i egoizam pojedinaca, pothranjivan još i izvana.

Kad je ono Bodin izagnao visoko plemstvo iz zemlje, nije on time posve zemlju osjegurao protiv gradanskoga rata. Jer sve kad i ne bi prognani rodaci poslije došli u zemlju (kako u istinu pak jesu došli), to je još ostalo rodbine, koja je mogla našljedstvo njegovim sinovima prijepornim uciniti. Preostala su tu još cetiri brata Bodinova, koji su bili od Bodinove djece jedva kojih pet šest godina stariji.

To su bili sinovi Mihajlovi od druge mu žene Grkinje, necakinje cara Konstantina Monomaha. Ovu je bio uzeo Mihajlo, kako smo to vec prije razložili, kad je sklapao mir sa carem iza onoga rata, gdje je bio Bodin zarobljen (nekako god. 1075).

Narod je mrzio Jakvintu, jer ju je držao za zacetnika svih razdora i krvoprolica na dvoru

Bodin se je pako oženio pet godina kasnije, te je rodio cetiri sina: Mihajla, Jurja, Arhiriza i Tomu. - Kad je Bodin umro, moglo je dakle biti njegovom najstarijem sinu jedva kojih devetnaest godina, dok je Dobroslav (najstariji od cetvoro sinova iz drugoga Mihajlovog braka) mogao brojiti vec blizu 25 godina.

U Duklji bilo je bez dvojbe kao i u Hrvatskoj u obicaju starješinsko pravo. Prema tomu bio bi imao nastupiti prijesto poslije Bodinove smrti njegov mladi brat Dobroslav, kako je ono iza Mihajla nastupio Radoslav. No da je Bodin nastojao da potlaci taj obicaj, dala bi naslucivati vec ta okolnost, što je on to vec jednom ucinio, kada je ono Radoslava istisnuo sa prijestola; a potvrduje to i ta opstojnost, što je baš za to sve pogibeljne elemente, koji bi bili kadri osujetiti našljedstvo njegovom sinu, iz zemlje protjerao.

Da bude Bodin jedan ili dva decenija dulje poživio, bilo bi mu bez sumnje uspjelo, da svome sinu osigura našljedstvo; a i sin bi mu bio medutim vec nastupio muževnu dobu, pa bi bio i sam spretniji da ocuva sebi našljedstvo. No ovako, ostavši iza oca neiskusan tek u mladenackoj dobi, cekao je Mihajlo, najstariji sin Bodinov, da mu mati Jakvinta osigura prijestolje. A za tu parbu vec nije mogao naci nezgodnijega advokata od matere svoje, koju je narod mrzio, jer ju je držao za zacetnika razdora i krvoprolica u rodbini.

Kad je dakle umro Bodin, izbiju na površinu dva nacela o našljedstvu: starješinsko (senioratsko) i ono prvorodenstva. Po prvomu imao je sjesti na prijesto Dobroslav, a po drugomu prvorodenac Bodinov Mihajlo.

Za ovoga potonjega radila je njegova mati, a pristajali su uzanj bez dvojbe i oni župani iz naroda, koje je milost Bodinova iz praha podigla. Narod pako, koji je konzervativnijih nacela, a i teže pristupniji potkupljivosti (radi svoje mnogobrojnosti), držao se staroga obicaja, pa pristajao uz Dobroslava.

Ovomu potonjemu doista pode za rukom, da se u natjecanju održi; a to ponajviše za to, jer se je narod bojao, da ne bi omražena Jakvinta preko svoga sina zapašovala u zemlji.

Cim je Dobroslav zasio na prijestolje "uze kruto postupati sa narodom", veli pop Dukljanin. Mi pako mislimo, da je stao proganjati pristaše Jakvintine i njezinoga sina, svoga protivnika.

No novi kralj nije imao posla tek sa javnim protivnikom, koji u ostalom niti nije bio najoprezniji. Prava pogibelj zaprijeti samostalnosti Duklje izvana, istom onda, kada se i bizantinski car uzeo uplitati u nutarnje prilike dukljanske države.

Cuvši na ime car Aleksij, da je umro Bodin, odluci se poslužiti sa njegovom rodbinom, koju je bio Bodin iz Duklje izagnao, ne bi li preko nje zavladao ovom zemljom, koja mu je prije dosta jada zadavala, a mogla mu ga je još zadati, samo ako se opet združi sa Boemondom, košto se je nekoc združila sa njegovim ocem Robertom Guiskardom.

Boemond bio se je naime povratio 1194. iz Azije kuci, u Italiju, te se je spremao da navali opet na Epir (Drac). Ovo je potaklo cara Aleksija, da se je uputio pod jesen (polovicom mjeseca rujna) na zapad, u Tessalonik, da uredi stvari i da s bližega uzmogne bolje motriti kretnje i poduzeca Boemondova. No o ovom

cemo govoriti, bude li prilike, na drugom mjestu, da se ne odaljimo od dukljanskih stvari. - Ove su na ime takoder privlacile cara Aleksija na zapad, gotovo jednakom važnosti, kakova je bila i pogibao pred Boemondom.

Da vidimo, kakovo je bilo stanje u Duklji u to vrijeme.

Kako smo vec spomenuli, otimali su se odmah u pocetku, neposredno iza smrti Bodinova za prijesto Bodinov najstariji sin i brat Dobroslav. No još se nije niti ta borba stišala, kadno se u nju umješaše i agenti Aleksijevi: "Cuvši braca i sinovi kneza Branislava (onoga, što ga je Bodin dao pod Dubrovnikom smaknuti), da je Bodin umro, dodu na zapovijed carevu (iz Carigrada) u Drac". Tako pripovijeda naš domaci ljetopisac.

- Ovdje u Dracu oženi se mladi brat Gojslav, te se tuj i definitivno nastani; uzanju ostanu i njegovi necaci. Stariji i manje miroljubivi brat Kocapar ode u Rašu k županu Vukanu, te njegovom pomoci stane navaljivati na Dobroslava.

Ako sada ovo pripovijedanje Dukljaninovo nadopunimo ili isporedimo sa onim, što nam Ana Komnenka pripovijeda, tada opažamo, da pripovijedanje popa Dukljanina sadržaje u sebi prazninu, koju valja kombinovanjem ispuniti. U njegovom na ime pripovijedanju o radu Kocaparovom i Gojslavljevom nema logicnoga saveza, prekida se kauzalna nit.

Od Ane na ime doznajemo, da je Vukan bio u otvorenom ratu sa Bizantincima, odnosno sa drackim vojvodom, onom nama iz bitke kod Zvecanja poznatom kukavicom.

- Pitanje je sada: za što Kocapar ide tražiti pomoci proti Dobroslavu u Vukana, neprijatelja Aleksijeva, ako je išao po zapovijedi Aleksijevoj protiv Dobroslava? Za što ostaje Gojslav sa svojim sinovcima u Dracu, dok je poslan protiv Dobroslava? Zar bi dracki vojvoda dozvolio, da Gojslav i rodbina mu u Dracu mirno planduju, dok im je bila zadaca da svrgnu Dobroslava?

Raški župan Vukan pohara veliki dio Duklje, kao da je ušao u kakvu neprijateljsku zemlju

- Uvažimo li sve te okolnosti, cini nam se, da je najvjerovatnije, e se je taj preokret u tecaju stvari ovako dogodio:

Videci Dobroslav, kakova se odasvud bura na nj sprema, odluci da se osigura barem od one strane, otkuda mu je najveca pogibao prijetila - na ime od Bizanta. U tu svrhu bice da je priznao vrhovništvo bizantinskog cara t. j. stupio je u suzerenski odnošaj spram Bizanta i ucinio Duklju vazalnom državom. - Aleksij se je zadovoljio ovim bez ikakve muke stecenim uspjehom, pa je rado priznao Dobroslava zakonitim vladarom, i to tim rade, što više ne bi bio postigao niti onda, da je iza teških bojeva koji od njegovih šticenika zasio na Bodinovo prijestolje. - Priznav pako jednom Dobroslava za kralja, nestalo je razloga da mu postavlja protukandidata, pa je za to bez sumnje naložio Kocaparu i Gojslavu i ostaloj rodbini, da se mirno drže u Dracu. Gojslav i rodaci poslušaše, a to uciniše tim lakše, što Aleksij i onako nije njima namijenio prijestolje, vec Kocaparu.

No ako je bio ovaj preokret stvari na korist Dobroslavljevu manje nepocudan Gojslavu i ostalim, ali se je tim nesnošljivijim cinio Kocaparu.Ovoga je bio na ime odredio car Aleksij za dukljanskoga kralja, jer je bio najstariji u Bodinovoj rodbini, pa je tako Kocapar putovao iz Carigrada u Drac s najdubljim uvjerenjem da ce mu za koji mjesec zablistati slavna kruna Bodinova na glavi. No vješti manevar Dobroslavljev uvjerio je Kocapara, da Bizantincima nije do osoba i do nacela, vec do svoje koristi. Jer, makar je Aleksij i bogzna koliko isticao senioratsko pravo Kocaparovo, makar se je možda hrustio, da ce tomu pravu i macem u ruci pribaviti zadovoljštinu - brzo on sve to zaboravi i hitro se sprijatelji sa primogeniturom, cim mu je i ova donijela ono, što je htio postici prije, dok je podupirao seniorat - cim je postigao gospodstvo nad Dukljom.

Kocapar, videci da je bio pukim orudem u rukama bizantinske politike, prevaren u nadama i zavaran carevim obecanjima razjari se, te se ne htjede pokoriti carevom nalogu i mirovati poput Gojslava, nego se utece u Rašu k Vukanu, s njim se dogovori i valjda velikim obecanjima sklone ovoga, da mu pomogne doci do njegova prava, koje ga je po starješinstvu u istinu i išlo.

Vukan se u istinu baš junacki pripravi da svomu gostu postavi krunu na glavu. Oba predu preko gora i klanaca u Duklju (Zetu) i sraze se na Moraci sa Dobroslavom. Dobroslavu je loša sreca poslužila, jer bude razbit, zarobljen i svezan u Rašu odveden. - Poslije ove pobjede bilo je lako Vukanu, da svlada manje otpore, ako se je gdje kakvi pojavi. A da je takovih bilo, dalo bi se zakljucivati po tom, što je Vukan veliki dio Duklje poharao, kao da je ušao u kakovu neprijateljsku zemlju.

Kada je Vukan svladao svaki otpor i dosta se plijena dostao, vrati se u Rašu, a Kocapar ostane u Zeti da vlada. I tako se je to Kocaparu ispunila vruca želja, makar tek i za kratak cas. No o tom malo kasnije: za sada vratimo se na cas k Dobroslavu.

O kralju Dobroslavu imamo evo vrlo malo vijesti, pa ipak se iz njih razabire, da je ovaj kralj u onim teškim prilikama pokazao uza sve to, što je bio još razmjerno vrlo mlad, dosta vldalackih sposobnosti. Da je bio junacan i poduzetan, vidi se vec odatle,što se je umio u onim burnim vremenima uspeti na prijestolje usprkos mnogih neprijatelja i intriga onako opasne i uplivne žene, kao što je to bila Jakvinta.

To isto svjedoci i nacin, kako je umio sebi skinuti s vrata pogibao od strane Bizantinaca; a i sada evo vidimo

ga gdje junacki osobno brani svoju krunu protiv Kocapara i Vukana. - Kad dakle sve to svjedoci, da je Dobroslav bio dosta sposoban vladar, cudno nam se cini, da je on cekao neprijatelja na Moraci, mjesto da ga ceka u klancima i gorama, što bi bio svaki pa i mnogo manje sposobniji covjek ucinio? - Mi sebi to tumacimo tako, da je Dobroslav bio odvec sjeguran pobjede, te je neprijateljsku silu odvec omalovažavao, a svoju precjenjivao.

A osim toga valja znati, da mu je doveo nešta pomoci i dracki vojvoda, onaj jadni i plašljivi Ivan, bratic cara Aleksija, koji nam je sa svoga kukavicluka vec od prije dobro poznat. - Bice da je Dobroslav prepustio komandu ovomu Ivanu u jednu ruku za to, što je bio Ivan kojih desetak godina stariji od Dobroslava, a u drugu ruku valjda ponajviše i za to, što Ivan nije bio tek obicni bizantinski general, vec pravi bratic samoga cara. -

Ako dakle uzmemo, da je sam taj Ivan vodio glavnu rijec, onda nam je dosta jasno, za što se je ova vojna tako, moglo bi se reci glupo, vodila. - Car Aleksij se je ovime ponovno osvjedocio, da njegov bratic nije sposoban da bude dracki vojvoda, osobito ne sada, u vrijeme, kada se je na Drac spremao Boemundo, pred kojim je i sam car znao okrenuti leda. Za to svrgne car Ivana s te casti, pa postavi na njegovo mjesto mladega, ali za to mnogo sposobnijega brata Ivanova Aleksija.

Ovime je bio doduše Ivan kažnjen, no to nije Dobroslavu niti najmanje pomoglo, a još manje mu je ublažilo njegovu u istinu žalosnu sudbinu, o kojoj cemo domalo govoriti.

Nama se pace cini, kao da je car Aleksij poslao svog bratica, spomenutog Ivana, ovamo kao na manevar, da ga iskuša, koliko vrijedi i da li zaslužuje, da mu se povjeri obrana Draca kod navale Boemundove, koja se vec približavala.

Po ugovoru iz 1081, izmedu Bodina i raškog župana Vukana, bio je Vukan vazalom dukljanske države

U ostalom dosta o tom Ivanu; i onako smo potratili o njemu više rijeci, nego to njegova licnost zaslužuje. Vratimo se u Duklju.

Ono debelo prijateljstvo izmedu Kocapara i Vukana ne potraja dugo. Pop Dukljanin pripovijeda, da je Vukan stao Kocaparu zasjede praviti sa Racanima, a Kocapar naslucujuci to da je otišao u Bosnu.

Rad šta se je razvrglo prijateljstvo izmedu ovih nedavnih saveznika - nigdje se ništa ne spominje. No mislimo, da bi to mogao biti razlog, što je Kocapar valjda prije mnogo toga obecavao, što poslije kao kralj nije htio ili nije mogao održati. Valja znati, da je Kocapar kojih 5-6 godina proživio na bizantinskom dvoru, gdje je imao dovoljno prilike da se usposobi u onoj: "Reci, poreci, pa opet izvrni". - Ali kako rekosmo, to je tek mogucnost, no napisano ne nadosmo to. - Nego sve kad i ne bi to bio pravi odnošaj izmedu Duklje i Srbije.

Po ugovoru na ime od godine 1081, izmedu Bodina i Vukana, bio je Vukan vazalom dukljanske države. No iza Bodina je Duklja silno oslabila, dok je Srbija pod hrabrim i lukavim Vukanom vrlo ojacala. Vukan je vec za zadnjih godina Bodinova vladanja nekuda zaboravio na pravi odnošaj izmedu Raše i Duklje, a kako se je morao sada istom pona-šati spram Kocapara, koji je jedino njegovom milosti zasio na prijestolje, to možemo misliti. No ovdje se je namjerila kosa na brus, kako naš narod veli. Mi poznajemo Kocapara kao silovitog covjeka, koji prkosi Bodinu, te ubija kraljicina ljubimca; on prkosi i samomu caru Aleksiju, pa kako bi tada takov covjek mogao dopustiti, da bi mu zapovijedao njegov po pravu vazal-sluga?

No bilo sad ovako ili onako, do sukoba je došlo, a Kocapar videci se slabijim, pobjegne u Bosnu. Ovdje oženi kcer bosanskoga bana bez sumnje za to, da sebi time pribavi što izdašnije pomoci. Pa doista i nastavi rat, ali samo za kratko vrijeme, jer domala umre ili pogine usred rata u Zahumlju u današnjoj južnoj Hercegovini.

Sve to dogodilo se nekako godine 1103. To se dade proracunati ovako: Poslije Kocapara dode na prijesto Vladimir II. Ovaj je vladao 12 godina. Njega naslijedi Juraj I, a od ovoga imamo jednu povelju, izdanu u Dubrovniku godine 1115.

Ovo budi tek mimogred napom-enuto, jer ce se opširnije o tom govoriti na drugom mjestu. Vratimo se na stvar.

Poslije smrti Kocaparove izabere sebi narod za kralja - ne brinec se po svoj prilici ni za Vukana ni za bizantinskoga cara.

VLADIMIR II (1103 - 1114):

Ovaj Vladimir bio je unuk Mihajlov po Vladimiru, jednomu od onih sinova Mihajlovih, što su izginuli u dukljansko-bizantinskom ratu godine 1073-1075 - Sada dakle, kada je postao kraljem, moglo mu je biti svakako trideset a može i više godina. - Izabran je bio, kako naslucujemo, od naroda bez obzira na cara i na Vukana. - To zakljucujemo odatle, što je u ovaj cas dobio pune ruke posla i car i Vukan. Evo što je tomu bilo uzrokom:

Godine 1104, bio je vojvoda Boemund, koji je u križarskoj vojni osvojio Antiohiju sa okolišem, doplovio u Apuliju sa cvrstom namjerom da cara Aleksija zakvaci za leda radi njegovih spletaka protiv križara i radi nevjernoga šurovanja sa Turcima protiv zapadnih kršcana, koje je bio sam izazvao na vojnu.

Saznavši Aleksij za te osnove Boemundove, silno se užurba, jer se nikoga nije toliko bojao, koliko ovoga junackoga i inace viteškoga Normana. - Bojeci se sada Aleksij, da ne bi Boemund odmah, cim sakupi vojsku, nahrupio na Ilirik (Drac), naloži u pismima svim vojnim zapovjednicima na Balkanu, da se sakupe na Slivnici (rjecica i mjesto u srpskoj Macedoniji). Sam pako Aleksij krene sredinom mjeseca rujna 1104. (ili po grckom kalendaru 1105, jer je njihova godina pocimala prvoga rujna) iz Carigrada i dode u Tesalonik.

Gledajuci Vukan, kako se grcka vojska koncentrira sa svih strana bizantinskoga carstva baš na granici njegove države, a nemajuci ciste savjesti radi poraza, nanešena prošle godine drackomu vojvodi Ivanu, mislio je, da se sve to sprema na njega. - Zaokupljen ovim brigama, morao je svrnuti svu svoju pozornost onamo, odakle mu je veca pogibao prijetila, a dotle je bilo moguce Dukljanima, da se sporazume i izaberu sebi kralja bez Vukanova utjecaja.

Isto tako mogli su bez brige ovaj važni cin obaviti i od strane drackoga vojvode. Ovaj je na ime poslije poraza na Moraci izgubio mnogo od svoga ugleda, a osim toga bio je zabavljen i oko utvrdivanja i opskrbljivanja grada Draca, jer se je mislilo, da ce Boemund svaki cas rupiti.

Medutim ode Boeumund iza kratkoga boravka u Apuliju sa sjajnom pratnjom u Francusku kralju Filipu, te isprosi za se njegovu kcer Konstanciju za ženu. Ovime stece dobroga saveznika i dobije lijep miraz, što mu je bilo nuždno, jer su ga nebogog grdno tištili dugovi. U ovom poslu zadrži se u Francuskoj pune dvije godine.

Car Aleksij zadržavao se medutim u Tesaloniku. Misleci u pocetku, da ce Boemund sad na banuti, spremao se je na vrat na nos, da ga pripravan doceka. Tu je pace sam osobno vježbao svoju tjelesnu novoustrojenu gardu, tako zvane tirone, u oružju. - Docuv pako nešta kasnije, kamo je krenuo Boemund, i uvidajuc, da ne ce tako skoro pod Drac, odluci Aleksij, da tom zgodom uredi stvari u Duklji i Srbiji.

Vladimir II se odrekao ugovora izmedu Bodina i Vukana, i priznao Srbiji njenu nezavisnost

Za to car Aleksij krene s vojskom iz Tesalonika u Strumicu, grad mnogo spominjan u bizantinskoj ratnoj povijesti, i silno utvrden na silnim pecinama, ležeci blizu srpske mede. Odavle pode još dalje prema Srbiji do Slopina.

Aleksij je išao u istinu za tim, da osveti poraz drackoga vojvode. To priznaje i Ana u prije navedenoj izreci; no ona to krivo prikazuje. Ona veli, da je car istom ovdje docuo za poraz drackoga vojvode Ivana, a to ne stoji.

Jer ako i mimoidemo neke druge okolnosti, koje takovo prikazivanje nevjerojatnim pokazuju, dovoljno je, da stavimo sebi pitanje: pošto je onda car marširao put Srbije, ako nije znao vec prije za taj poraz, nego ga je istom na tom putu saznao?

K tomu dodajemo još i to, da je Ana pisala svoju knjigu kojih 30 godina iza ovih dogadaja. A pisala je tako plasticno, tolikom dramaticnom živahnosti i potankosti, da gotovo svaki kret, pace svaku misao i custvo na licu njenih osoba možemo citati. Kraj ovako vanredno potankoga pripovijedanja nije cudo, ako koja stvarca katkada zamijeni svoje kronološko mjesto sa kojom drugom.

No - što Vukan na ovaj carev pohod?

Kako znademo, ovo mobilizovanje i koncentrovanje bizantinske vojske nije bilo namijenjeno Vukanu, vec Boemondu. A što se je ta sakupljena sila baš na Vukana imala oboriti, to se je kud i kamo više dogodilo slucajno, nego namjerno i proracunano.

Nego zato ipak taj pohod nije mogao iznenaditi srpskoga župana, jer je on morao misliti odmah u pocetku, da se sva ta vojska protiv njega sprema, pošto je mobilizacija pocela vec nekoliko mjeseci iza poraza drackoga vojvode, i jer se je koncentrovanje te vojske dogadalo u Macedoniji, dosta blizu mede srpske države. - Za to ne može da bude sumnje e se je i on pripravljao na obranu, utvrdujuci klance i pripremajuci busije za slucaj navale.

No gledajuci veliko spremanje i golemu carevu vojsku, odmah shvati da bi ovaj put mogao biti loše srece, jer se car prije, kad je pohadao Srbiju, nije nikada onako pripravio, kao sada. - Za to odluci župan da se izmiri sa carem - ako se to bude dalo; rat pako ostavi za zadnje sredstvo obrane. - Ana veli da je u tu svrhu Vukan poslao poslanike, da prose u cara mir i da je rado poslao zahtijevane taoce. Osim toga nema sumnje, da je i od Vukana zahtijevao car ono, što od drugih balkanskih naroda: da za slucaj rata sa Boemundom dade pomocnih ceta i živeža za vojsku.

Mi smo vec prije jedanput rekli, da Aleksij nije bio Bazilij II, a to dokazuje evo i ovaj mir. Koliko puta je vec Vukan prekršio mir, no car mjesto da ga kazni, zatraži tek taoce za jamstvo, da Vukan toga ne ce više ciniti. Ovo je negativni uspjeh i politika skroz defenzivne naravi. Tako je bilo vazda evo od dvadeset godina, a to je bio i razlog, zašto je Vukan ovako porasao. - U ovaj cas išao je car u svojim zahtjevima samo u toliko dalje, što je tražio i od Vukana pomoci za slucaj rata sa Boemundom, dakle prisilio ga je na savez.

Evo ovako se svrši taj bizantinsko-srpski prijepor. A kako je prošla u to vrijeme Duklja?

U Duklji vladao je od godine dana kako znademo Vladimir II. Bio je to covjek miroljubiv, ali inace nemaran, koji je volio bezbrižan život. Njemu je bila rec bi glavna cijelj, da pribavi zemji mir, a to mu i potpuno pode za

rukom.

Pop Dukljanin pripovijeda da je kroz cijelo vrijeme njegove vlade trajao mir, a uvažimo li prilike, u kojima je živio, tad se je to moglo dogoditi samo pod ovijem uvjetima: da se je priznao carskim vazalom i da se je odrekao onoga ugovora izmedu Bodina i Vukana, t. j. da je Srbiji priznao neodvisnost.

Takova je eto bila vanjska politika kralja Vladimira. - O kakvom odnošanju izmedu Duklje i Bizanta ne spominje nam doduše ništa niti Ana niti naš domaci ljetopisac. No razlog tomu mucanju bice taj, što se je Vladimir nagodio bez oklijevanja.

Zato držimo, da bi bilo odvec smjelo, uvažujuc tadanje okolnosti, kad bi se htjelo iz te šutnje zakljucivati, da Dukllja uopce nije ni imala kakvoga posla sa carem. Jer ako je car išao za tim, da na cistac izvede odnošaj izmedu Vukana i bizantinskoga carstva, prije no što bukne rat sa Boemundom - tad bi bilo upravo naivno misliti, da bi uredenje odnošaja sa Dukljom ostavio in suspenso. To je pako tim manje vjerojatno, što je Duklja bila za slucaj rata sa Boemundom od vece strategicke važnosti, a osim toga bio je s njom u ovo vrijeme lakši posao, nego sa Vukanom.

Svakako smijemo držati, da se je Aleksij pobrinuo, da mu Duklja u ratu sa Boemundom ne bi onakovu ulogu igrala, kakovu je igrala pred dvadeset godina u ratu sa Robertom Guiskardom.

Napokon valja znati, da je car boravio u susjedstvu Srbije i Duklje sa golemom vojskom cijelu godinu i dva mjeseca, pa je imao i dosta sile i dosta vremena, da taj odnošaj uredi i da svoju bivšu vazalnu državu opet u prijašnji državopravni odnošaj privede.

Ovako je otklonio Vladimir II rat od svoje države. Istina, to je bila skupa cijena, za koju je on kupio mir, jer je time pretrpila Duklja capitis deminutionem: ona je prestala biti medun-arodnom suverenom državom, te postala vazalom bizantinskoga carstva.

Za Vladimira II unutarnja politika se ravnala prema spoljnoj, što je obrnuto od onoga kako bi moralo biti

Nego radi toga ne smijemo svu krivnju bacati na kralja sama. Ne smijemo zaboraviti, da su onda bila vremena takova, da se nije pazilo na pravo slabijega. Nije tada još bilo opcenito priznatih medunarodnih norma, koje bi bile vezale sve evropske, ili barem kulturne ili tek sve kršcanske države.

Nije bilo tada medunarodnoga prava, koje bi priznavalo i najslabijim državicama pravo na opstanak, kao danas - vec je vladalo pravo jacega ili sila, pa su se mogle uzdržati na slobodi samo one države, koje su imale dovoljno snage, da silu silom odbiju.

Istina, rimski pape bili su položili temelj jednakopravnosti svih država pod hegemonijom rimske stolice, što smo vec prije razložili, no to je vrijedilo samo za zapadni svijet:

Bizantinci su bili prvi, koji su držali, da ih to ne veže. Odatle slijedi, da su oni narodi i države, koji su susjedovali sa Bizantincima, kao n. pr. isti Dukljani, morali biti uvijek spremni da oružjem brane svoju neodvisnost i slobodu protiv "prava" Bizantinaca. - A je li bio kralj Vladimir kadar da se obrani u ovom casu protiv Aleksija?

Na to pitanje bilo bi teško odgovoriti, da je Vladimir bio drugi Bodin, ili da je u zemlji vladala sloga ili barem volja vladareva. U oba na ime slucaja bio bi car Aleksij svakako umjereniji u svojim zahtjevima.

No svega toga nije bilo u Duklji, pa je zato i morala prignuti vrat pod gospodstvo bizantinsko. Kralj Vladimir bio je tek obican covjek srednjih sposobnosti, a stanje u zemlji bilo je takovo, da je iziskivalo i hrabroga vojnika i vještoga državnika.

Visoko plemstvo, koje se je poslije smrti Bodinove opet uvuklo u Duklju, poslano od Aleksija da provada svoju partikularisticnu politiku, k tomu još preparirano na bizantinskom dvoru egoizmom i nepatriotizmom, bilo je pripravno da traži i u Vukana i Bizantinaca i u svakoga pomoci, samo da se dostane svojih sebicnih ciljeva i da se osveti kralju, ako je stajao na putu ovakom partikularizmu, nebrinec se, makar pri tomu i domovina propala.

U tom plemstvu zavladao je takav egoizam, da je bilo pripravno, da tudom pomoci rastreska cijelu državu, samo ako je od njenih podrtina mogao skrpati za sebe kakovu kolibu.

Evo takav je bio Kocapar, a nijesu bili bolji niti drugi, kako cemo to poslije vidjeti. Nama se cini, da je Duklja u ovo vrijeme stajala naliciti Poljskoj, kad je ova vec zrelila za svoju propast. Pa dosta i Duklja evo vec sada srta u propast.

Na tom putu ne ce ju moci suzdržati niti sva golema i mnogogodišnja naprezanja i pokušaj kralja Jurja I, mladega sina Bodinova, a to s toga, jer je domovinu turalo nizbrdice u ponor svekoliko ovo visoko plemstvo pomocu vanjskih neprijatelja, dok je Juraj bio i sam iznevjerivan.

Bizantinska i srpska država kao vanjske sile, a destruktivni elemenat kao nutarnja sila, djelovace i u buduce na tijelo dukljanske države razorno, dok je napokon ne rastoce. - To je evo razlog, za što to vec sada napominjemo.

Tako cemo na ime lakše moci razumijevati sve dogadaje, što cemo ih u buduce susretati.

Mi smo vanjsku politiku Vladimirovu vec prikazali, pa nam se je još osvrnuti na nutarnju.

Za nutarnju politiku Vladimirovu imamo nekoliko kratke vijesti.

Ove pak vijesti potvrduju ono, što bismo naslucivali, sve kad tih vijesti i ne bi imali: nutarnja politika Vladimirova ravnala se je, ovisila je o vanjskoj politici.

To pak nije normalno, to je baš obratno od onoga, kako bi moralo biti. Ta nutarnja nesamostalnost posljedica je vanjske odvisnosti, što je karakteristicno svojstvo svih onih država i zemalja, koje u kakovoj potcinjenosti stoje pod kojom drugom državom. - Za Duklju pak znamo, da je bila pod bizantinskim suzerenstvom.

Pop Dukljanin pripovijeda, da je Vladimir sabrao oko sebe opet svu svoju rodbinu. To je ucinio bez sumnje po želji Bizantinaca.

Znali su oni na ime, da je ovakovo plemstvo, koje je bilo vec priviklo, da traži pomoc protiv vlastite domovine u Bizantu, bilo najsjegurniji jamac, da se polusuzerena Duklja ne ce tako lako i tako brzo sabrati i ojacati da bi mogla stresti bizantinski jaram.

Ovime pošao je Vladimir za jedan korak dalje od Dobroslava. Ovaj se je odrekao vanjske odvisnosti, a Vladimir je potkopao i nutarnju. I tako eto nije prošlo niti pet godina iza smrti Bodinove, a Duklja se vec gotovo neda niti prepoznati.

Osim toga cini kralj Vladimir na nas utisak, da je njemu bila najglavnija briga njegova osobna udobnost u miran, bezbrižan život, nebrinec se što time država trpi. - Osiguravši na ime sebi mir od strane Bizantinaca i od strane svoje rodbine, još mu je preostalo samo to, da se osigura i od strane Vukana.

On dostigne i to, pa da bude mir što cvršci, oženi kcer župana Vukana. Sada zavlada mir u zemlji kroz dvanaest godina, veli pop Dukljanin. Ali po našem mnijenju nije to bio mir, vec mrtvilo. Vladimir je samo omamio i u san uljuljao narod.

Jer da je bio Vladimir vladar na svom mjestu, on bi bio upotrebio mir sa carstvom na to, da svoju državu i njenu buducnost cim bolje osigura protiv onih pogibelji, koje su joj prijetile od samoga Bizanta i od Srbije.

No mjesto toga Vladimir radi baš protivno: on ucini sebe pionirom ovih dviju politika, koje su bile naperene upravo na propast Duklje.

Materinska ljubav nagonila je Jakvintu da ne bira sredstva da bi svog sina dovela na vlast

Kad je Vladimir oženio Vukanovu kcer, bi reci, da je u Duklji zavladao Vukanov upliv. Kao što je ono Marija, unuka bizantinskoga cara Romana Lekapena, udata za Petra I, sina Simeona Velikoga, utirala put bizantinskomu gospodarstvu nad Bugarskom - tako je, cini nam se, radila i Vukanova kci u Duklji. Pop Dukljanin veli, da su se sa kraljicom Jakvintom urotili proti kralju Vladimiru ljudi "qui inimici erant juppani Belcani".

Pop Dukljanin slavi doduše kralja Vladimira rad ovoga mira, ali se iz njegova pripovijedanja vidi, da je bilo u Duklji još uvidavnih ljudi, koji su uvidali ubitacnost ovoga mrtvila i predvidali zle pošljedice, koje su se iz ove loše politike morale izleci. - Valja još i to uvažiti, da u vrijeme Vladimirove vlade pada i onaj veliki rat izmedu Boemunda i cara Aleksija (1107. i 1108.), koji se je vodio u neposrednom susjedstvu Duklje - oko Draca, a pop Dukljanin ga ipak niti jednom rijeci ne spominje. Znak je to, da se pri tim velikim dogadajima Duklja držala pasivno, ili najviše, da je caru Aleksiju dala nešto živeža i kojega vojnika. To dakako nije niti spomena vrijedno, pa je pop Dukljanin imao donekle i pravo, da to ne spominje. A ipak, kolike se je koristi moglo odatle izvuci za Duklju! -

Kraj ovakove neoprostive mlitavosti kraljeve nije se cuditi, da se je našlo ljudi, ili po svoj prilici cijela stranka, koja je bila nezadovoljna sa ovakovim nesposobnjakom, pa ga odlucila maknuti i drugoga postaviti. - Pop Dukljanin to vrlo lakonicki pripovijeda, ali i iz toga kratkoga prikazivanja dalo bi se zakljuciti, da su nezadovoljnici bili samo u tom složni, da Vladimira valja maknuti, dok su se u osobi novoga kralja razilazili: jedni su htjeli bivšega kralja Dobroslava, a drugi sina Bodinova Jurja. - I tako eto vidimo udovu Bodinovu Jakvintu u društvu sa nekim "zlotvorima, koji su bili neprijatelji župana Vukana". Tako eto naziva pop Dukljanin ljude, koji su u politici malo dalje vidjeli, nego on.

Dok su ovi nezadovoljnici snovali samo o tome, kako bi maknuli Vladimira, dotle je Jakvinta spletkarila, da ukloni s puta i Vladimira i Dobroslava. Dakako da je glavna zadaca bila maknuti prvoga. U tu svrhu, deseci se u Kotoru, svari otrov, potkupi kraljeve dvoranike i otruje tako najprije kralja Vladimira.

Dok je kralj još bolovao ili bolje rekavši umirao od otrova, dode Jakvinta sa svojim sinom Jurjem u Skadar, da tobože pohodi bolesnoga kralja. Pravi pako razlog toga pohoda bio je po svoj prilici taj, da predobije cim više velikaša, koji su se sakupljali oko kralja na umoru, za svoga sina i da nade nacin, kako ce Dobroslava uciniti neopasnim.

Videci kralj Vladimir Jakvintu kraj sebe, zapovijedi joj, da se nosi iz njegove kuce, a i svojoj družini zapovijedi, da je otjeraju. Prije, nego je Jakvinta ostavila Skadar, osumnjici bivšega kralja Radoslava, da je on krivac smrti kraljeve, ne bi li ga kralj sam dao smaknuti, pa time njezinoga sina oslobodio od takmaca. No kako je vidjeti, to joj nije pošlo za rukom, jer ju je kralj otjerao a da ju nije ni saslušao. - Protjerana od kralja iz Skadra, dode do Gorice (Garizam), gdje je cekala dok izdahne kralj Vladimir, i odakle je mitila dvoranike njegove, da Dobroslava pogube, cim bi kralj umro.

Na ovom mjestu pruža nam se prilika, da se na cas osvrnemo na bivšega kralja Dobroslava. Mi smo ga bili ostavili ondje, gdje je bio za bitke na Moraci zarobljen i u Rašu i okovima odveden u ropstvo. Tamo je camio nešta preko godinu dana t.j. do onoga casa, kad je Vladimir bio oženio Vukanovu kcer. Tada ga je Vukan predao svome zetu Vladimiru, a ovaj ga držao u tamnici kroz svih dvanaest godina svoje vlade.

Nema sumnje, da je ova kruta sudbina mladoga covjeka, koji je ipak pokazao ponešto vladalackih sopsobnosti i junackoga srca, mnogoga covjeka dirnula i nesretnomu kralju simpatija pribavila. A te simpatije mora da su tim više rasle, cim je kralj Vladimir sve to više dokazivao, kako se je narod u njemu teško prevario.

Pa doista mora da je Dobroslav imao mnogo izgleda na uspjeh. To bi se dalo suditi baš po prevelikom naprezanju Jakvintinom, da ga makne s puta. Napokon joj to pode za rukom. Cim je na ime umro kralj Vladimir, navališe oni potkupljeni dvorani na Dobroslava, izvukoše ga iz tamnice, iskopaše mu oci, napokon ga i kastriraše, te ga ovako osakacena baciše u samostan Sergija i Baha u Skadru. Ovdje je nesretni kralj Dobroslav još mnogo godina proživio medu kaluderima.

Ovako je eto ova opaka žena navalila na svoju dušu pet teških grijeha: cetiri umorstva i jedno osakacenje. Kako nam je od prije poznato, ona je bila zacetnica onoga suda, gdje su knez Branislav, njegov sin i brat platiti glavom; ona je otrovala Vladimira i dala eto napokon Dobroslava uciniti lazarom i slijepcem. - A sve je to eto ucinila, da joj sinovi ne bi "jeli mrvica" sa stola onih, koji bi preoteli krunu, kako je to znala govoriti pokojnome kralju Bodinu. - Materinska ljubav bila je dakle u Jakvinte u velike razvita. Velika je to krepost u svake žene, a u znacaju Jakvinte jedini plemeniti momenat. No ipak ni ta krepost ne može da opravda one grdne zlocine.

Ne birajuci Jakvinta sredstva doista i dostigne cilj, jer poslije smrti Vladimirove zasjedne na prijestolje njezin mladi sin.

Kralj ?uro je pošao Bodinovim tragom: da oslobodi Duklju od uticaja Grka i Srba i da bude svoj na svome

JURAJ I (1114 - 1118):

Ovaj kralj, držimo, da se ima smatrati u prvom redu kandidatom onih ljudi, one stranke, "qui inimici erant juppani Belcani", da se poslužimo oznakom popa Dukljanina. Za to možemo zakljucivati, da je vec sada u pocetku njegove vlade bio upliv župana Vukana u Duklji, ako i ne možda sasvim iskorjenjen, a to dobrano potisnut pod kraj. No malo kasnije vidjecemo, da je kralj ?uro išao i za tim, da obnovi onaj stari ugovor od 1081. - Prema tomu mogli bismo reci, da je u tom smjeru udario ovaj kralj stopama svoga oca, kralja Bodina.

A kojim je putem udario u politici spram Bizanta?

Mi cemo vidjeti iz citavog djelovanja kralja ?ure, da je on išao za tim, da navede svoju državu na onu kolotecinu, po kojoj ju je vodio njegov otac do moci i slave, pa zato držimo, da je u vanjskoj politici slijedio isti smjer spram Bizantinaca, kojim je bio udario i spram Srbije: on je išao da Duklju oslobodi ispod utjecaja Grka kao i Srba, da bude svoj u svomu.

Da je promjenom vlade stao u Duklji duhati vjetar Bizantu manje povoljan, svjedoci nam i Ana Komnenka. Mi smo vidjeli, kako je godine 1104. uredio Aleksij odnošaj sa Vukanom i Vladimirom: oba imala su cara pomagati živežem (a valjda i vojskom) za slucaj rata sa Boemundom. A to se je jamacno i dogodilo, jer je Boemund bio ponajviše sa nestašice hrane prisiljen da ugovori mir sa carem. To se pak ne bi bilo dogodilo, da Duklja i Srbija nijesu stajale uz cara, jer bi Boemund u protivnom slucaju mogao dobavljati hranu makar i za skup novac od ovih država. Valja na ime znati, da je car u ovom ratu upravo onu taktiku slijedio, koju je godine 1082. protiv Roberta Guiskarda bio zabacio: on je sada na ime u manjim okršajima slabio Boemundovu silu; dovoz hrane s morske strane presjekao je pomocu Mlecana; a onu ulogu, koju je imao tada izvesti Bodin, izveo je sada Vladimir, t.j. uskratio svaku pomoc Normanima na kopnu, dakako na veliko zadovoljstvo Bizantinaca.

Iza ovako debeloga prijateljstva eto na jednom jedikuje Ana, da je car morao paziti na Turke i Latine i to u casu, kad je svukoliku vojsku morao razdijeliti djelomice protiv Kumana, koji su se spremali da provale preko Dunava, a djelomice "morao zaposjesti klance i prelaze na medi Srbije i Duklje). - Malo dalje u tecaju svoga pripovijedanja kaže nam ona i dobu, kada se je to dogodilo: pocetkom osme indikcije, ili po našem kalendaru u jesen godine 1114.

Iz svega toga Anina pripovijedanja ne bi mi mogli doznati, što se je u Duklji dogadalo, kad nam ne bi toga naš domaci ljetopisac bio zabilježio. No i on imade veliki nedostatak, koji leži u tome, što nam nije nigdje zabilježio godine tog prevrata u Duklji. Nego tuj nam pritice u pomoc jedan važni dokumenat, jedna povelja samoga kralja Jurja od godine 1115., koj nad svaku sumnju dokazuje (usporedena sa Aninim

svjedocanstvom), da se je ta promjena vlade u Duklji dogodila nekako koncem 1114. godine, pa tako vec naredne godine dolazi diplomaticko svjedocanstvo o tome.

No premda je kralj Juraj mislio vec pri nastupu svoje vlade, kako bi svoju državu postavio na vlastite noge, ipak se je u pocetku uklanjao sukobu sa Bizantincima; a po svoj prilici je u pocetku živio i s Vukanom u dobrom odnošaju. Dalo bi se to zakljucivati vec iz pripovijedanja Anina, koja je svoje prikazivanje tako stilizovala, da bi se dalo zakljucivati, e su Dukljani i Srbi solidarno krivci one mobilizacije. A i naš domaci ljetopisac pripovijeda, da uzroci, koji su kasnije izazivali rat sa Bizantincima, pocimaju istom "druge godine" Jurjeve vlade.

Prema tomu držanju kralja ?ure dalo bi se zakljucivati, da se je on nastojao najprije kod kuce urediti, ucvrstiti sebi prijestolje i zemlju pripremiti za ovako smjelu politiku; a cekao je valjda i na zgodan momenat iz vana, na kakovu promjenu bud u bizantinskom carstvu, bud u Srbiji.

- No poslušajmo popa Dukljanina, što on pripovijeda, kako se došlo do boja sa Bizantincima;

"Druge godine svoje vlade - pripovijeda Dukljanin - htjede kralj ?uro da potajno uhvati sinove kneza Branislava. No ovo mu ne pode za rukom, jer im je nešto dojavilo njegove namjere, pa ovi odoše sami k svom stricu Gojslavu u Drac. Jedini Grubeša bude uhvacen i u zatvor bacen. U to vrijeme sakupi vojvoda Kalojoan Komnen vojsku i zavojšti zajedno sa Gojslavom i njegovim sinovcima na kralja ?uru.

Pokušajmo ovo Dukljaninovo pripovijedanje ponešto kriticki analizovati.

Mi smo vec prije natuknuli, kakovu je zadacu namijenio car Aleksij Gojslavu i njegovim rodacima, kada ih je poslao u Drac, a odavle ih uveo u Duklju. Njihova je zadaca bila da paze na dukljanske vladare, pa da budu eventualno protuteža narodnoj politici dukljanskih vladara, straže bizantinskoga gospodstva. Ta njihova zadaca ne izlazi na vidjelo za vlade kralja Vladimira, jer im on nije davao povoda, bivši i sam vjerni sluga bizantinskoga cara. No sada, istom što je stupio novi kralj na prijesto, tek što je pokazao, da mu na srcu leži narodna cast i sloboda, sada evo izbija njihova zadaca u potpunoj slici na površinu.Ova rodbina kraljeva u Duklji eto stoji u neprekidnom saobracaju sa Gojislavom, koji definitivno stanuje u Dracu.

Vizantija je uvijek tražila izdajice u najbližim njoj nepocudnim i neprijatnim balkanskim vladarima

Ako se sjetimo, kako su Bizantinci patrioticne bugarske boljare i princeve poslije podjarmljenja Bugarske šiljali na skrajnje granice svoje države u Aziji, samo da ih maknu cim dalje od domovine, onda možemo sebi zamisliti, kakav je to morao biti covjek, kada ga eto Bizantinci drže u najbližem susjedstvu njegove zemlje. Kroz sav svoj život vrši taj covjek tajnu policajnu službu nad svojom vlastitom domovinom a na korist njenih najvecih dušmana. Nikada evo on ne kuša, da sam za sebe traži krunu, ma da bi ga po starješinstvu i patrila. Poslije Kocapara on je bio prvi na redu, koji bi imao sjesti na prijestolje Vojslavljevo, no mjesto njega dolazi najprije Dobroslav, onda Vladimir; a i sada dolazi on osobno sa bizantinskom vojskom da osvaja Duklju, ali ne za sebe, nego za svoga mladega brata Grubešu. Ele mora da mu je bilo ljepše u Dracu kao bizantinskom casniku, nego bi mu bilo u Duklji kao kralju! Valja znati da su Bizantinci umjeli ovakve službe naplacivati golemim novcima i castima.

Uocimo li dakle to, što sada razložismo, onda nam postaje jasno, za što je kralj ?uro htio pohvatati i u tamnicu pobacati svoje rodake: oni su izdavali njegove osnove i pripreme. Ovo je pak sasvim vjerovatno, jer je to stara bizantinska politika, da traži izdajice u najbližem rodu njojzi nepocudnih i neprijatnih vladara na Balkanu. Dosta je da se sjetimo, kako su u Bugarskoj znali uvuci u svoju službu rodenoga brata cara Samuila, Arona; a protiv Petra Deljanu Aronova sina.

U ovakovoj službi najbolje se je istaknuo Grubeša. To nam jamci ta okolnost, što je njega prvoga kralj ?uro dao uhvatiti, docim su drugi, kojim nije bila savjest cista, pobjegli prije nego ih stigne nemeza. A da je Grubeša bio u istinu kriv, vidi se i odatle, što su Bizantinci odmah došli s vojskom, cim su doculi, da je zatvoren, pa su ga uspostavili na prijestolje. - Ove evo cinjenice dokazuju, da su Bizantinci ponudili krunu Grubeši, ako se digne protiv kralja ?ure. Grubeša je stao konspirirati, a kralj ga je na to zatvorio.

Prema tomu predstavlja nam pop Dukljanin kralja ?uru u krivom svjetlu, kad baca svu krivnju na njega. Pa uopce pop Dukljanin ne piše niti najmanje simpaticno o ovom kralju, dok bizantinske kreature, kao što je bio Vladimir, Grubeša pa Gradinja, kud i kamo više hvali nego istoga Bodina i Mihajla. - Mi ne cemo da odatle zakljucujemo, e je bio i on bizantinski placenik, vec covjek u politici vanredno kratkovidan. Pop Dukljanin, koji je vec kao odrasao covjek na vlastite oci gledao sav rad kralja ?ure i njegovih protivnika, ne uvida nacelne razlike u tom djelovanju jedne i druge stranke; zar to nije vanredna kratkovidnost? Iz citave njegove kronike može se razabrati, da on nije bio baš veliki lumen, ali u politici je beatissima simplicitas.

No vratimo se samoj stvari, da vidimo, kako se je taj konflikt sa Bizantincima riješio. Pustimo, neka pop Dukljanin govori:

"I kralj sabere svoj narod - pripovijeda on - i opre se vojvodi Kalojoanu i njegovim pomocnicima (Gojslavu sa sinovcima). Zametne bitku, pogine jedan dio kraljeve vojske, a mnogi budu zarobljeni. Kralj sa nekolicinom utece i pobjegne u Oblišje. Iza toga opsjedne vojvoda i drugovi mu grad Skadar, te ga osvoje. Ovdje izvedu iz tamnice Grubešu, te ga na zapovijed carevu postave narodu za kralja. Vojvoda ostavi Grubeši vojsku, a sam se vrati u Drac.

No pitanje je sada, u koje se je to vrijeme dogodilo?

Naš domaci ljetopisac, pop Dukljanin, veli, da je kralj Juraj zatvorio Grubešu druge godine svoje vlade, a to bi bilo 1116. - Po našem mnijenju to bi moglo biti dosta tacno, jer za ove dogadaje postaje pop Dukljanin posve vjerodostojan svjedok, pošto je bio suvremenik, te je mogao mnogo toga na vlastite oci vidjeti, a još više toga od ocevidaca saznati. S toga ne valja citavu njegovu kroniku jednakim mjerilom mjeriti, pa misliti, da njegovo pripovijedanje pod konac kronike nema vece vrijednosti nego i pocetak. To njegovo pripovijedanje zaslužuje tijem više vjere, što ne dolazi niti u logicki sukob niti u fizicku nemogucnost sa tadašnjim okolnostima. Evo zašto:

Kad je ono godine 1114. na 1115. u zimi, stajao car Aleksij sa svojom vojskom na straži protiv Kumana (u gradovima: Jedrena, Filipolje, Niš, Branicevo), tada nije niti došlo do boja izmedu Kumana i Bizantinaca. Kumani videci na ime, da se je car dobro pripravio, istom što su prošli sa nekoliko ceta preko Dunava, odmah su se i natrag povukli. Time dakle nije se mogao ovaj rat držati svršenim. - Ali je za to car ipak morao ostaviti bojište, djelomice zato, što ga je stala muciti bolest u nogama, a djelomice s toga, što su mu iz Azije dolazili glasovi, da Turci haraju grcke pokrajine i da se ozbiljno spremaju na osvajanja. Car uzme sada vojsku kupiti na sve strane i spremati se na rat protiv Turaka. - No kako se je bilo bojati provale Kumana, to se nije smjela sva vojska pobrati sa Balkana; neko je morao cuvati i ove pokrajine. Taj pak neko mogao je biti sam našljednik prijestolja Ivan, nazvan "lijepi" (Kalojoan).

Istovremeno sa kraljem Stjepanom II, protiv Grka i njinih vazala zaratili su župan Uroš i kralj ?uro

To bi se dalo izvadati iz pripovijedanja Dukljaninova, a potvrdom moglo bi služiti i to, što Ana ne spominje upravo nigdje Ivana uz cara Aleksija u turskom ratu, dok mladega brata Andronika, svoga muža Nikifora Bryennija, pa onda druge rodake careve i u neznatnim prilikama poimence i po više puta nabraja. A da se je u toj vojni desio i Kalojoan, bila bi morala Ana i njega kadgod spomenuti; a to tim više, što ona opširno spominje citavu formaciju bizantinske vojske u sukobima, te svakomu krilu i vecemu odjelu nabraja vojvode.

Da se pak tuj bude desio našljednik prijestolja, jamacno bi bio i on kojim znamenitijim odjeljenjem zapovijedao, pa bi prema tomu morao biti i po više puta napomenut. No, jer ga Ana u ovom ratu nikada niti jednom rijecju ne spominje, ocito je, da ga u ovoj vojni nije ni bilo. Njemu je otac povjerio bio odbranu države na Balkanu, gdje je Ivan prilike poznavao još iz godine 1105, kadno se je ovdje uz oca desio, prateci ga u vojni protiv Srba.

Mi smo to spomenuli s toga, jer neki pisci misle, da je Ivan navalio na Duklju kao car (što bi se onda dogodilo oko godine 1122./3.), a ne kao vojvoda (što bi se moglo dogoditi prije godine 1118. t.j. prije smrti cara Aleksija). - Ovo pak znaci hotimice omalovažavati svjedocanstvo popa Dukljanina, koji tacno i jasno razlikuje dvije osobe, cara Aleksija i njegova sina vojvodu Ivana. Jer on veli: "jussu imperatoris constitus est (Grubessia) rex, dux relinquens ei exercitum reversus est Durachium".

No mi smo gore dokazali, da se našemu ljetopiscu može vjerovati, pa cemo prema tomu uvrstiti te dogadaje prije smrti cara Aleksija, a pocetak vladanja Grubešina stavicemo u godinu 1118. Ovo cinimo oslanjajuc se na netom citiranu izreku našega ljetopisca, gdje veli, da je vojvoda Ivan ostavio vojsku Grubeši, a sam se vratio u Drac. Vojvoda je dakle ostavio bojište usred rata, a to je ucinio bez sumnje, jer su ga važnije stvari zvale.

Mi držimo da je doznao, kako je car Aleksij teško obolio, pa kako Ivanova mati Irena i sestra njegova, mnogo puta ovdje spomenuta Ana Komnenka, intrigiraju, e bi cara Aleksija sklonule da preda prsten carstva (našljedništvo) Aninom mužu Nikiforu Bryenniju, a ne Ivanu. - Sve se je ovo dogadalo pocetkom god. 1118, pa tako i put Ivanov iz Draca u Carigrad.

Ovako bi dakle ustanovili donekle tacno pocetak vlade kralja Grubeše.

GRUBEŠA (1118-1125):

Imajuci Grubeša vojsku od drackoga vojvode uza se, upotrijebi je na to, da kralja ?uru posvema razbije, neškodljivim ucini, i ako je moguce da ga uhvati. Prema tomu je sjegurno, da je u pocetku njegova vladanja bjesnio gradanski rat u Duklji. U tom ratu pomocu grcke vojske nadvlada Grubeša. Kralj ?uro pobjegne u Rašu, a mati Jakvinta bude uhvacena u Kotoru i zarobljena u Carigrad poslana, gdje je i umrla.

Poslije toga vladao je u Duklji mir. Osim toga dao je u to vrijeme Bog redom nekoliko rodnih godina, tako da je u zemlji zavladalo blagostanje i obilje.

U vrijeme Grubešine vlade dogodi se promjena na vladi u Carigradu. Poslije smrti Aleksijeve zasjedne na carsku stolicu Ivan, prijatelj Grubešin, a ljuti neprijatelj Srba, koji su godine 1123. od istoga cara teški udarac pretrpjeli: car je Srbiju upokorio, veliki dio naroda u Aziju preselio, a u domovini preostalomu narodu nametnuo teški harac, mlade momke pobrao u vojsku, a u vece srpske gradove postavio grcku posadu.

Na taj nacin bila je Srbija teško pritisnuta, dok je naprema njoj stajala Duklja u mnogo povoljnijem položaju. Duklja je placala samo harac kao vazalna država, a u unutrašnoj upravi bila je potpuno slobodna, bez ikakvoga tudega nadzora. U Srbiji pako nije se župan mogao niti ganuti, bivši pod paskom grckih generala.

Taj položaj bio je za Srbe, koji su se od tridesetak godina priucili na slobodu, nesnošljiv; a nije bilo nade, da

bi se dalo tu štogod uciniti, dok su imali pred sobom silno grcko carstvo, a za sobom u Duklji vjernoga skutonošu bizantinskoga gospodarstva - Grubešu.

U Srbiji vladao je u vrijeme - kako ugarski pisac Thurocz svjedoci - arcižupan Uroš. - Da dakle zemlju izbavi iz ovoga teškoga položaja, uzme se Uroš ogledavati za saveznicima. On se stade približavati Arpadovcima, koji su postali Srbiji neposrednim susjedima od godine 1102, kadno su zasjeli i na prijestolje hrvatske kraljevine. - Ali ovo samo nije dostajalo, jer ma da on i odoli Bizantincima pomocu Arpadovaca, ipak bijaše ugrožen s leda, dokle god u Duklji vlada bizantinski skutonoša.

Za to je posve razumljivo, te je Uroš želio, da u Duklji zavlada onakav vladar, koji bi bio sklon osloboditi Duklju takoder ispod grckoga gospodstva. Ovakvoga pak covjeka imao je Uroš u osobi prognanoga kralja ?ure.

Nemamo doduše pisanih dokaza, da je u ovo vrijeme postojao kakav savezni ugovor izmedu kralja ?ure, župana Uroša i ugarsko-hrvatskoga kralja Stjepana II, ali cinjenica je tu, da je kralj ?uro potpomagan od Uroša zavojštio na Grubešu u ono vrijeme kada se je kralj Stjepan II najžešce zaratio sa carem Ivanom i kada je župan Uroš stao goniti Grke iz svojih kaštela. - Sve se je ovo dogadalo u godini 1124. - 1125.

Ljudi kojima je do casti i slobode domovine ne posustanu sasvim ni u najdemoralizovanije doba

Naš ljetopiac na ime pripovijeda, da je ?uro navalio na Grubešu sedme godine Grubešine vlade, a to bi bilo godine 1124. i 1125.

Po pripovijedanju popa Dukljanina vojevao je kralj ?uro s velikim uspjehom protiv Grubeše, jer ga je zatjerao na jug sve do Bara (Antivari). Ovdje dode do odlucne bitke, gdje Grubeša izgubi bitku i glavu. - Sahranjen bude sa kraljevskim pocastima u biskupskoj crkvi sv. Jurja u istom gradu, u Antivariju.

Poslije njega zavlada po drugi put nakon sedam godina.

?uro I (1125-1135):

Dostavši se kralj ?uro vlade, prvo mu je bilo na brizi, da se izmiri sa rodacima. Poslije Grubeše ostala su na ime još tri brata: Draginja, Gradinja i Dragilo. U to ime pošalje im poruku, da se vrate u zemlju, zakune im se, da im se nece ništa dogoditi, vec da ce bratinski s njima zemlju podijeliti. - Ovi dodu, a ?uro održi svoju rijec, te Dragilu dade oblast Podgorje, Onogošce "i mnoge druge županije", a Draginji dade dukljanski dio Zahumlja. - Ovime je kralj ?uro u istinu porazmaknuo bracu, ne htijuci ih staviti u neposredno susjedstvo, ali pop Dukljanin i sada podmice kralju dolozne namjere, veleci, da je kralj stao bracu "vrlo ljubiti", ali da je to cinio samo za to, da domami i trecega rodaka Gradinju, pa da onda svu trojicu upropasti.

Ovo prijateljstvo potraja neko vrijeme, a plodovi sloge brzo se pokazaše. U Srbiji bila se je rodbina Uroševa digla protiv njega, svrgla ga sa casti i bacila u tamnicu. Na nagovor Dragilov provali kralj ?uro u Srbiju, osvoji je, izvede iz tamnice Uroša i opet ga uspostavi.
No niti sada ne potraja dugo ovo prijateljstvo. Ona stara igra upravo na vlas se ponovi.

Pop Dukljanin opet baca svu krivnju na kralja ?uru, da je zavidnošcu zaveden htio zatvoriti rodake. S toga rodaci opet bježe u Drac grckomu vojvodi, kojega Dukljanin naziva Pirigordi, a po našem mnijenju imao bi se zvati kir Rogerij, koji je bio iz roda Guiskardova, a inace šurjak cara Ivana Komnena. I ovaj put dolazi dracki vojvoda s vojskom te uvada bracu u zemlju.

Iz ovoga se vidi, da je do tada vladao kralj ?uro samostalno ne priznavajuc bizantinskoga gospodstva. Jer inace ne bi bili Bizantinci ništa preduzimali protiv njega.

Cim se dakle Bizantinci u dukljanske stvari miješaju, to je vec dokaz, da su oni ovaj kaos u Duklji zamiješali, kao i prvi put. Razlika je sada samo u tom, što se sada donekle služe drugim osobama, ili bolje drugom osobom.

Kao što su na ime prvi put odabrali Grubešu, tako evo sada baciše oko na sina bivšega kralja Vladimira Mihajla.

Ovaj se je dao nagovoriti djelomice iz osvete, što mu je ?urina mati otrovala oca, a djelomice iz castohleplja, ili se je sam ponudio za vazala Bizantincima, ako mu krunu izvojšte. To zakljucujemo odatle, što je ovaj put dao zatvoriti kralj ?uro najprije toga Mihajla, kao što je nekoc Grubešu, a iza njega Dragila. Prvi put su cinjenice pokazale, za što je tako radio kralj ?uro, pa odatle kao i iz inoga možemo zakljucivati, za što i sada jednako postupa.

Kao što je ono Kalojoan sa Gojslavom i drugom rodbinom provalio u Duklju godine 1117., te razbiv kralja ?uru izbavio Grubešu, da ga postavi kraljem, tako je evo ovaj put provalio vojvoda Rogerij (Pirigordi) sa bracom Gradinjom i Draginjom, da oslobodi onoga Mihajla i Dragila, koje je ?uro dao zatvoriti.

Bi reci, da se je kralj ?uro hrabro opirao, jer je grcki vojvoda uza to što je doveo veliku grcku vojsku (magnum exercitum) naložio, da i braca Draginja i Gradinja poberu još i svoje domace cete u pomoc (kongregantes populum). Navala grcka bila je bez dvojbe najprije naperena na glavni grad Skadar. Odavle je kralj izmaknuo u Antivari i Vranju (Vuranea), vodeci sa sobom zakovane buntovnike Mihajla i Dragila.

Medu tim dogodilo se je na strani neprijatelja mala promjena, koja je neko vrijeme rat obustavila; vojvoda na ime Rogerij bio je pozvan u Carigrad, a na njegovo mjesto došao je drugi carev rodak, Aleksij Kontostefan.

U to vrijeme zaposjeli su neprijatelji grad Oblicje u blizini Antivara, te u nj postavili posadu pod zapovjedništvom Boroša, sinovca Gradinjina. To su ucinili bez sumnje za to, da odmah ondje nastave sa osvajanjem, cim novi vojvoda stigne, gdje su prije prestali. - Tu stanku upotrijebi sada kralj ?uro, pojaca svoju vojsku, pa pokuša, da još prije neprijatelja istisne, nego novi vojvoda stigne. No Boroš je hrabro branio grad, a medutim je i novi vojvoda stigao u Drac.

Sada se opet nevjerna braca slože sa Grcima, te pomocu novih grckih ceta navale na kralja ?uru. Ovaj put su neprijatelji navladali kralja ?uru, no dovoljno je, da se procita malo pomnjivije pripovijedanje popa Dukljanina, koji nipošto nije sklon, pace niti iz daleka pravedan spram ovoga kralja, pa odmah upada u oci, da je tu moralo biti nevjere i izdajstva.

On na ime veli, da je kralj bio citavom narodu na toliko omrznuo, da nije bilo covjeka, koji bi mu bio dojavio, dokle su neprijatelji stigli, pa da je bio tako iznebuha zatecen i razbit.

Da je kralj ?uro bio mrzak popu Dukljaninu, to vjerujemo, jer to svjedoci svaki njegov redak; no krivo ima on, ako odatle sudi, da je bio mrzak "omni populo". Barem oni ga nijesu mogli mrziti, kojima je bilo do casti i slobode domovine. Takovih pak ljudi ne izgine posvema u ni jednom narodu, pa niti u najdemoralizovanije doba.

A da se je kralj ?uro u istinu borio za cast i slobodu svoje kraljevine, svjedoci ta okolnost, što bi se on bio mogao lako izmiriti sa Bizantincima, samo da se je htio priznati njihovim vazalom. - Evo zato mi držimo, da nije kralj ?uro izgubio ovdje bitku, što bi bio "exosus omni populo", vec prije kakvom izdajom, ili u najboljem slucaju nesrecom.

U citavoj toj borbi glavna stvar je bila - hoce li Duklja pod vizantinski jaram ili uz svoju slobodu?

Ovom prigodom pocinio je kralj ?uro okrutno djelo, davši oslijepiti svoje zarobljenike Mihajla i Dragila. Ali i ovo djelo dade se lako razumjeti, a i dobrano obrazložiti. - Iz svega dalo bi se razabrati, da je ?uri diktirala ovu okrutnost nužda, a ne inat ili strast. Da bude on htio ove oslijepiti odmah, u srdžbi - on bi to bio ucinio onaj cas, cim je uhvatio; da se je njemu htjelo okrutnosti, on bi ih bio dao i pogubiti, a ne samo oslijepiti.

Danas, gdje su humana nacela uvedena i u samo klanje na bojnom polju, za onakove zlocine, kakav su pocinili ova dvojica i njihov brat Gradinja - danas je u svim državam obicna kazna - smrt. - Rekli smo, da se taj cin kraljev dade razumjeti, a to ce nam vjerovati citatelj, ako se samo sjeti, da je ovaj isti kralj ?uro poštedio prije nekoliko godina buntovnika Grubešu, premda ga je imao u svojoj moci, pa kakova odatle pošljedica?

Grubeša postade kraljem, a kralj je morao bježati iz zemlje, potucajuci se od zla do nemila po tudini. A sada je imao eto drugoga buntovnika u rukama, koji nije bio ništa bolji od prvoga. A uzmemo li još i to u obzir, da ih je kralj dao oslijepiti istom onda, kad je vidio, da bi mogao biti potucen, a ovi time oslobodeni, onda je jasno, da ih je dao oslijepiti tek nuždom prisiljen, da mu ne bi bilo onako s njima, kao što se dogodilo sa Grubešom, t.j. da mu ne budu postavljeni za protukralje.

Poslije ove pobjede ostavi dracki vojvoda Gradinji vojsku, prepustiv mu da sam vojuje dalje protiv kralja, a on sam (vojvoda) vrati se u Drac. Kralj ?uro uzmakne prema sjeveru u župu Crmnicu. Odatle se pak daje razabrati, da ta Gradinjina pobjeda baš nije bila Bog zna kako sjajna, jer kralj nije baš daleko uzmaknuo.

Evo sada istom pocinje pravi gradanski rat poslije velike bitke. Sada zapocinje pravo klanje i ražanje, palenje i robljenje. Narod je ostavljao i svoja ognjišta, pa bježao u gore i šume; no valjda ni ovdje nije bio sjeguran, pa se uze seliti u susjedne mirnije pokrajine, pace cak preko mora u Apuliju. - No nije ovo bila sva nesreca i najvece zlo po kralja; to mu je Gradinja istom pripravljao.

On se združi s jedne strane sa županom Urošom srpskim, a s druge strane stane po bizantinskom obicaju tražiti i kupovati odmetnike medu kraljevim vjernima. Na taj nacin bez sumnje uspije Gradinja, te pobuni Kotor, ali niti to nije skršilo velike duše ovoga ponositoga kralja. Bilo je kralju ?uri više puta tijesno, te je morao bježati i sakrivati se po gorama i šumama, ali on bi se opet podignuo i zakrcio neprijatelju put. Usprkos srpske pomoci, usprkos podmicivanja i bunjenja, Gradinja ne uspje. Zato eto sada ponovno zamoli pomoc u drackoga vojvode.

Kralj ?uro zatvori se sada u primorski grad, tvrdi "Obolon". Ovdje se je hrabro branio, po svoj prilici ocekujuci pomoc od susjednih Normana, koji su se bili opet uhvatili sa Bizantincima u koštac. Sada napokon svladaše Bizantinci i Gradinja kralja ?uru, ali kako! - Na to neka nam odgovori pop Dukljanin:

"Tada oni, koji se držahu prijateljima i rodacima kraljevima i koji jedahu za njegovim stolom, podigoše ruku na njega, te jedni navaljujuc iz vana, drugi u samom gradu, predobiše napokon grad i kralja, te ga predadoše vojvodi kir Aleksiju, a ovaj povede zarobljenoga kralja najprije u Drac. Odavle ga za tim pošalje pod jakom pratnjom u Carigrad, gdje je u zatocenju i umro".

Dakle izdajom pade grad, kralj i kraljevstvo.

Ispripovijedavši ovako burno vladanje kralja ?ure, mogli bismo sebi staviti pitanje, kakav znacaj nosi na sebi to njegovo vladanje, njegove borbe i ratovi sa rodbinom. - Da uzmognemo na to pitanje odgovoriti, moramo najprije da ustanovimo ideje i motive, koji su ove ratove potakli.

Posmatramo li ove ratove samo onako površno, tad nam se pricinja, kao da su to skroz i skroz gradanski ratovi, da se tu radi samo o tome, koji ce od clanova kraljevske obitelji zasjesti na vladarsku stolicu, pricinja se, kao da se tu bore samo dvije politicke stranke jednoga naroda.

No zavirimo li dublje na dno ovoga kaosa, tad jasno razabiremo kroz sav taj mutež bizantinske prste, vidimo onaj nesretni: "divide et impera". Jer, mada mi i vidimo, da tu u prvom bojnom redu stoje kao protivnici kralj ?uro na jednoj strani, a Kocapar, Gradinja, Mihajlo, Dragilo, i kako su se vec svi ti zvali, na drugoj strani, to ipak nijesu bile dvije stranke u jednom narodu, ili dvije struje, dvije politike jednoga naroda - vec je to bila jedna narodna politika, defenzivna, a druga tudinska, ofenzivna.

U citavoj ovoj borbi nuzgredna je stvar, ko ce zasjesti na prijestolje, a glavna je ta, hoce li Duklja pod bizantinski jaram ili uz svoju slobodu. Mi smo evo vidjeli, kako su Bizantinci napustili stvar Kocaparovu, cim im se je poklonio Dobroslav, a na Dobroslava zaboraviše, cim im se je pokorio Vladimir. Pa za to nema dvojbe, da bi bili napustili Bizantinci i kandidaturu Grubešinu i Gradinjinu, da se bude htio pokloniti kralj ?uro njihovom gospodstvu.

No ponositi sin slavnoga Bodina nije mogao toga uvjeta podnijeti, bi reci kao da je na samu tu pomisao uzavrela u njegovim žilama krv njegova oca.

Tukao se po gorama i umro u vizantinskom ropstvu ali slugom se kralj ?uro nikad nije htio priznati

I odista nikada ne izusti kralj ?uro rijeci, kojom bi od Bizantinaca zamolio, da mu se dade ono, što je bilo njegova oca i prema tomu njegovo. Mi ga vidimo, gdje bježi dobrovoljno na sedam godina u progonstvo za vlade Grubešine, mi ga vidimo, gdje se po gorama i šumama prebija, mi ga vidimo napokon, gdje odlazi i u bizantinsko sužanjstvo i tamo umire, ali se slugom nikad ne priznaje.

Sve ovo možda nije bilo politicki mudro, jer je on mogao svojoj domovini više koristiti, da je priznao suzerenost bizantinskoga cara, pa da je pod sjenom tobožnjega bizantinskoga gospodstva u nutrašnjosti državu tako organizovao, da bi ona bila poslije podobna, da u zgodnije vrijeme izvojšti ono, za cim je ?uro težio sada u nezgodan cas, u neorganizovanoj državi; ali ako to i nije bilo možda mudro, barem bijaše casno i plemenito.

S toga ma da se i smije sa više razloga posumnjati o politickoj, odnosno o državnickoj mudrosti ovoga kralja, ipak on zaslužuje svaku simpatiju, jer njegova djela pokazuju, da je u njega bila velika duša i plemeniti karakter. Njegova osobnost postaje nam još simpaticnijom, kad se sjetimo, da ga je u svim njegovim poduzecima proganjala nesreca, progonstvo i nezahvalnost onih ljudi, koji su mu imali biti u prvom redu zahvalni.

Njegov najbliži rod liši ga prvi put prijestolja i ucini ga prognanikom; no on vrativši se ponovno u domovinu i zavladav državom, ne osvecuje se toj nevjernoj rodbini, vec proglašuje opcu amnestiju. Pace on ide u svojoj blagosti još i dalje, te nastoji da dobrocinstvima obveže svoje protivnike uza se, te ih u tu svrhu dariva mnogim zemljama i oblastima. Ali to sve ništa ne koristi, jer ga taj nevjerni rod opet izdaje, te ga napokon lišava i krune i slobode.

No nije imao ovaj kralj nesrece samo u svojoj rodbini, vec i u svojim prijateljima i saveznicima.

Eno srpski župan Uroš, kojemu je kralj ?uro pribavio slobodu i cast (vlast), ne samo da ga u najtežoj nevolji ostavlja, nego pace diže na nj svoju ruku. A njegovi prijatelji, koji su s njime do zadnjega casa hljeb dijelili, eno ga prodaju Bizantincima kao Juda Spasitelja.

Evo ovakav sud stvorismo mi sebi o ovom kralju jedino na temelju vijesti suvremenoga pisca, popa Dukljanina. No uzme li se na um, da je pop Dukljanin kralju ?uri skroz i skroz neprijazan, pa je ipak prisiljen da zabilježi ovako svijetle momente u znacaju i djelovanju ovoga kralja, onda možemo zakljucivati, da bi nepristrani svjedok bio još i više ovakovih casnih momenata zabilježio.

Kad bismo htjeli isporediti kralja ?uru sa kojom licnosti iz stare povijesti, tad nam se cini, da bi najbolje pristajao uz plemenitoga Demostena. Ne mislimo pri tom na govornicku umjetnost, vec na uzvišene motive, koji su oduševljavali ovoga potonjega na plemeniti rad i koji su mu zato pribavili tako tragicni svršetak.

S toga se doista nijesmo kadri precuditi popu Dukljaninu, kako je mogao na toliko ocrniti toga vladara, da se do danas nije našlo pero, koje bi mu bar i jedan redak u cast napisalo, gdje ipak sav njegov život i smrt govore: delixit patriam, propterea mortuus est in exilio!

Poslije pada kralja ?ure zavlada u Duklji iz ratova nam poznati: Gradinja (od ca. 1135. do ca. 1146) Ovaj je Duklju stavio pod suzerenstvo Bizantinaca. Inace je za vladanja njegova vladao mir u državi. A mi znademo i za što: Bizantinci nijesu imali razloga da mu podižu protukralje, jer im je on bio odani sluga; pojedini pako župani bili su preslabi da što takva poduzimlju. Kroz to vrijeme mira zemlja se opet ponešto oporavi i napuci,

jer se je narod stao opet vracati sa svih strana, kamo se je bio razbjegao za gradanskih krvoprolica, na staro ognjište.

No za to ipak nije bilo njegovo vladanje posve omiljelo narodu. Pop Dukljanin pripovijeda, da su se ovomu kralju mnogi atentati i zasjede pripravljale. A to nije ni cudo, jer nije moguce, da bi sav narod bio kadar zavoljeti covjeka, koji je bio kadar da pokuša smrtviti u prah narodnu zgradu, a narodu prerezati žile, samo da uzmogne svojoj vladohlepnji udovoljiti, te svomu koristoljublju i sebicnosti podignuti prijestolje na razvalinama svoje domovine i na leševima umorenoga naroda.

- Pa ipak uza sve to pop Dukljanin silno ga hvali. Isti ljetopisac, koji o kralju ?uri nije mogao niti jednoga dobroga i plemenita cina zabilježiti, a da pri tom ne bi podmetnuo dolozne namjere, evo kako se znade razglagoljati o jednome Gradinji: "Cim je postao kraljem, zavlada pravednost u zemlji, jer je Gradinja bio bogobojazan i bogoljuban, te pobožan covjek, koji je bio milostiv udovama, a zaštitnik i branitelj sirota, i svako njegovo djelo bila je sama dobrota".

Gradinja umre nakon jedanaest godina vladanja, te bude casno pokopan u Skadru u crkvi sv. Sergija i Bacha nuz druge kralje.

Patriotska stranka se borila za oslobodenje od tudinskog uticaja, a vizantijska da ovu uništi

Sudec po pripovijedanju popa Dukljanina trudio se Gradinja, da dobrim djelima i dobrom upravom prikrije svoju necasnu prošlost. No to mu nije sasvim pošlo za rukom.

Mnogi ratovi kralja ?ure za slobodu imali su tu pošljedicu, da se je u istinu stvorila stranka antibizantinska, koja evo sada potajno navaljuje na Gradinju, jer ne može da otvoreno na nj navali, pošto ga bizantinska sila štiti. Ali ce za to ova stranka, koju bismo nazvali narodnom, tim žešce ustati protiv Gradinjinih sinova.

U pocetku vojevace ta stranka protiv bizantinskoga gospodstva i za narodnu neodvisnost; no kasnije, kad joj ne preostane ino, nego da bira izmedu Bizanta i Srbije, pristace radije uz potonju.

Iz pripovijedanja Dukljaninova vidi se, da su te dvije politicke stranke u Duklji: narodna i bizantinska, bile potpuno razvite. Pop Dukljanin pripada bizantinskoj stranci, pa odatle i njegova velika pristrasnost.

Iza kralja Gradinje ostala su tri sina: Radoslav, Ivan i Vladimir. - Kao kralj nastupi vladu najstariji izmedu brace.

RADOSLAV II. (od ca. 1146. do preko 11.51):

Ovaj kralj zasio je na trnovit prijesto. Naši citatelji shvatice to odmah, cim se sjete, kakove su stranke vladale u zemlji. Kraj ovih stranaka bio je mir u zemlji i mirno vladanje a priori iskljuceno.

U programu na ime ovih dviju politickih stranaka nije bilo dodirnih tacaka, pa prema tomu nije moglo biti medu njima niti kakove transakcije niti kakovih kompromisa.

Patrioticna narodna stranka išla je za tim, da domovinu izbavi ispod tudinskoga utjecaja; a bizantinska stranka, podržavana iz vana, bila je gonjena od onih, koji su je uzdržavali, da pobija i uništi prvu.

- Kralju Radoslavu nije preostajalo ino, nego da bira izmedu ovih dviju stranaka. No izbor nije bio tako lahak; jer pristane li uz narodnu stranku, tad je mogao znati, da ce Bizantinci postaviti protukralja, pa da ce mu onda ici od prilike onako kao kralju ?uri; pristane li pako uz bizantinsku stranku, onda mu se bilo nadati, da ce mu protivna stranka praviti zasjede, kao što je to cinila i njegovom ocu.

Narodna stranka bila je mnogo jaca u državi, kako ce to skoro dogadaji pokazati, nego bizantinska; ali ova potonja imala je u pomoc moguce bizantinsko carstvo, pa je u tom slucaju bila neosporivo jaca.

Kralj Radoslav pristane dakle uz ovu, te pode u Carigrad, gdje se pokloni caru Manuelu, sinu Kalojoanovu (1141.-1180.), od koga primi Duklju na upravu.

Vrativši se sa carskim dekretom iz Carigrada kuci, htjede da zavlada cijelom zemljom, kako mu je to dekret dozvoljavao. No sad se pokaže, da je bilo mnogo teže dostati se vlade nad svojom zemljom, nego dekreta; pravio se tu racun bez krcmara.

Medutim bila se je na ime organizovala narodna stranka, stupila u dogovor sa srpskim županom Urošem (koji je opet bio u savezu sa Arpadovcima), te podigla Radoslavu protukralja u osobi Uroševa sina Deše.

Nezadovoljnici dadoše novomu kralju Zetu i Travunju, dok Radoslavu i braci mu, ostanu primorske strane od Kotora do Skadra.

Poslije toga opet usplamti u Duklji gradanski rat.

Narodna stranka sa Dešom na celu, potpomagana od srpskoga župana zahvati doskora dvije trecine cijele države, kako to dokazuju one dvije povelje, što no ih netom navedosmo.

Kralj Radoslav sa bracom bude zatjeran u jugo-zapadni kut, tamo u primorje i prema Skadru, kuda je lako mogao dobivati pomoci iz dracke teme i od bizantinske mornarice.

Ovaj evo rat doživio je i pop Dukljanin, ali mu nije docekao kraja. Mora da je umro nekako izmedu godine 1150. i 1151., jer veli, da Radoslav neprestance vojuje protiv sina Uroševa i njegove stranke, "ne bi li zemlju, koja im se je odmetnula, opet upokorili, a onu, kojom su vladali, da junacki obrane.

Ovime nas ostavlja i ovo vrelo, koje, katkada mutno katkada pace i presahlo, ipak nam je lijepo poslužilo, osobito pod konac. Sad nam ne preostaje ino, nego se držati vijesti, koje žalibože nije teško, obzirom na Duklju, hitro iscrpsti.

Pitanje je sada: kako je svršio ovaj rat?

Na ovo pitanje teško bi se dalo odgovoriti, kad bi se htjelo izolirati, te kao samostalno pitanje prikazati.

No to se i ne smije ciniti, jer je ovaj dukljanski gradanski rat samo epizoda onoga velikoga rata, što je buknuo godine 1151., najprije izmedu župana Uroša i Bizantinaca, a vrlo kratko vrijeme i izmedu Ugara i Bizantinaca; ili još jasnije receno: izmedu Ugro-Hrvato-Srba i Bizantinaca.

U velikoj bitci na Tari bude župan Uroš hametice potucen, prije nego mu je kralj Gejza stigao u pomoc. Župan bude prisiljen sklopiti mir na po se sasvijem odijeljeno od kralja, a to je bio za njega teški poraz.

Potpavši pod vizantijski protektorat, Duklja je imala mira od Srba sve do Stefana Nemanje

Jer u ovom miru morao se župan podvrci poniženju, da isprosi sebi milost, te je morao priseci, da ce biti vjerni vazal carev u buduce, te se morade obvezati, da ce 2000 pješaka davati caru, kada bi vojevao na zapadu, a 500 konjanika za vojne u Aziji.

Pošto smo rekli, da je dukljanski rat, što ga je vodio Deša protiv Radoslava, samo epizoda ovoga gore navedenoga rata, to nema sumnje, da je svršetak gornjega rata morao donijeti sa sobom i rješenje dukljanskoga pitanja.

Da su o tom bili uvjereni i sami srpski glavari, Uroš i njegov sin Deša, vidi se odatle, što su i oni na cas obustavili agresivno vojevanje u Duklji, pa svoju vojsku sjedinili protiv cara, racunajuc sasvim logicki, da im Duklja nece i onako izbjeci, ako sretno odole caru, docim naprotiv svi uspjesi u Duklji nece koristiti, prode li nesretno glavna bitka.

Da su u ovoj bitci na Tari vojevale i Dešine cete, zakljucujemo odatle, što je tu bio zarobljen i župan Grdeša, koji je na Dešinoj povelji od godine 1150. na prvom mjestu potpisan kao svjedok, a koga Cinam naziva jednim izmedu "najpoglavitijih Dalmatinaca". A župani su bili, kako znamo, odmah iza kralja po casti.

No niti Cinam niti Niketa ne spominju ništa o Duklji; što onda da zakljucujemo odatle?

Ko znade, kako su Bizantinci umjeli iscrpsti u ugovorima svoje pobjede, taj nece niti casa posumnjati, da je car Manuel u ovako zgodnom momentu, gdje je mogao po miloj volji diktirati mir, žrtvovao svoga vjernoga slugu Radoslava Deši.

Necemo da tim reknemo, e je Manuelu stajalo do osobe Radoslavljeve, vec mislimo time reci, da Bizantinci sjegnurno nijesu u ovaj cas dobrovoljno prepustili Deši onu Duklju, za koju su kroz tolike godine vojevali i spletkarili i sve moguce poduzimali. - Kao primjer, kako su Bizantinci znali u povoljnim momentima mir sklapati, spominjemo ugovor mira izmedu Boemunda i cara Aleksija.

Ovdje evo nije bio Aleksij pobjeditelj, niti je Boemund bio pobijeden, pošto do odlucne bitke nije bilo još niti došlo. Boemund je jedini na nestašici hrane trpio, i zbog razuzdanosti vojske dao se je na ugovaranje - pa kakav je bio pošljedak?

Radi slaboga uspjeha pod Dracem (1107.-1108.) zahtijevali i ishodili su Bizantinci ne samo uredenje dracke vojne, vec i antiohijskoga posjeda u Aziji, što ga je Boemund bio osvojio u križarskoj vojni. Pace još se je išlo i dalje: Boemund se je obvezao, da ce cak i ono priznati carskim lenom, što bude u buduce od Turaka osvojio.

A na pokon obvezao se je, da ce i samoga svoga necaka Tankreda silom na priznanje ovog ugovora prisiliti, ako on to ne bi htio uciniti dobrovoljno.

Evo ovako su Bizantinci znali ugovarati još u takvim prilikama, gdje je pobjeda bila tako rekavši na vrbi svirala; a kako bi se onda moglo pomisliti, da bi bili umjereniji sa srpskim županom, koji je eto u prahu pred Manuelom ležao?

Prema tomu nije Deša dulje vladao u nekim pokrajinama Duklje, nego od prilike dvije godine: 1150. i 1151. - Moguce je doduše, da je on ušao u Duklju i prije godine 1150.; no da je u njoj vladao preko godine 1151., logicka je nemogucnost.

Da je naše zakljucivanje posve vjerojatno, svjedoci i to, što se malo godina kasnije spominjao Deša kao župan Dendre, srpske pokrajine tik uz medu bizantinsku kraj Niša.

A odatle bi se moglo zakljucivati, da je car Manuel upravo htio da makne Dešu cim dalje od dukljanske mede, a cim bliže na oko bizantinskomu prefektu u Nišu. - Ova okolnost bi pak naše umovanje, štono ga malo prije istaknusmo, tek još više potvrdivala.

Na temelju svega, što netom razložismo, logican je zakljucak, da je sada u Dukljì zavladao bez protukandidata Radoslav. A vladao je pod zaštitom Bizantinaca, zašticen i od domacih nezadovoljnika i od Srba. - I sada je imala Duklja mira od Srba sve do Stjepana Nemanje.

Prije Stjepana Nemanje, a poslije Uroša, vladao je najprije najstariji sin Urošev Primislav; no ovoga skine car Manuel godine 1161., jer je stao ignorovati svoju podanicku dužnost spram Bizanta, te se graditi neovisnim. - Poslije njega postavi car mladega brata Belu Uroša II za velikog župana. Ali se ovaj za kratko vrijeme dobrovoljno odrece prijestolja pa ode u Ugarsku, gdje i umre.

Duklja cak ni nakon svoga državnog pada nije bila srpska provincija, a još manje dio srpske države

- Iza njega postavi car Manuel županom trecega brata Dešu. Ovaj udari istim putem, kojim i Primislav, a car ukorivši ga ispocetka, napokon ga skine i u Carigrad u zatvor otpravi 1164. - Odmah iza toga zavlada Stjepan Nemanja, koji stane sada ozbiljno navaljivati na Duklju.

- No još prije, nego je Nemanja zaprijetio Duklji, stala se je ova poslije zadnjih gradanskih ratova drobiti. Tako vidimo n. pr. gdje se još godine 1151. Deša piše "magnus comes terre Zachulmie", a tri godine kasnije nalazimo gdje vlada u Duklji neki "Banus Slauagost".

Tri ili cetiri godine kasnije zauzme Hum mocni bosanski ban Boric.

Ali prava pogibao zaprijeti Duklji, kako netom spomenusmo, istom od Stjepana Nemanje. Vec tamo oko godine 1168. stane Nemanja osvajati Kotor i Duklju.

Car pošalje svome vazalu u pomoc patricija Teodora Padiata sa vojskom, a domala dode i sam glavom, prisili Nemanju na mir i pokornost, te tako za ovaj put oslobodi Duklju.

No napokon pode Nemanji za rukom, da zavlada Dukljom malo prije smrti cara Manuela, tako da vec godine 1180., kad je car Manuel umro, vidimo u Duklji Miroslava, mladega brata Nemanjina, gdje vlada.

A kada se Nemanja povukao sa politickoga polja u samostan (1195.) predao je svomu starijem sinu Stjepanu ("Prvovjencani" nazvan) Srbiju, mlademu, Vukanu, Duklju.

Odatle se vidi, da je Duklja i u to vrijeme ostala skroz posebno od Srbije razlicito politicko tijelo. - Ovo nas pako nuka na misao, da su Dukljani takav državni ugovor sklopili sa srpskom dinastijom.

Duklja je dakle još u ovo vrijeme bila daleko od toga, da bi bila srpskom provincijom, a prema tomu još manje srpskom, odnosno dijelom srpske države.

Ona pace nije sa Srbijom sacinjavala niti državnu zajednicu; ona nije stajala spram Srbije niti u personalnoj uniji, jer je u njoj vladao sekundogenitura, dok je u Srbiji vladala promogenitura. Realna unija dolazi istom kasnije, te postaje tim tjesnijom, cim mocnijom postaje Srbija. I to ide tako daleko, dok od kraljevine Duklje ne preostane nego Zeta.

Ova potpane pod Srbiju, docim je ostali dio potpao pod kraljevinu Hrvatsku, u kojoj su u ovo vrijeme vladali arpadovski prvorodenici kao "reges juniores". - Vojvoda Andrija, potonji kralj Andrija II, pripovijedao sam u svojoj povelji u Zadru 1198., kako je opet upokorio Hum i druge dukljanske pokrajine.

ZAKLJUCAK:

Vec u pocetku, kadno smo se odlucili da napišemo kratki nacrt dukljanske povijesti, bila je naša cijelj, da govorimo o Duklji sa njenog vlastitog politickog i državopravnoga gledišta.

To je eto razlog, zašto pocesmo njenu povijest istom sa godinom 950., kadno je prestala biti politickim dijelom hrvatske države; a to je ujedno i razlog, zašto prestajemo pisati sa godinom 1180., kadno se uze u komade drobiti, u svoja pocela, t.j. Duklju u užem smislu i preostale sastojne dijelove, od kojih, kako na koncu prikazasmo, Duklja u užem smislu (Zeta) postaje dijelom srpske države, dok ostalo spade opet k Hrvatskoj, odakle je bilo pred jedno stoljece otrgnuto. Ovime mislimo, da nam se je granica raspravi nametnula sama od sebe.

Osim toga nije bilo niti nuždno da nastavljamo, jer je povijest Duklje pocam od ovog doba vec mnogo pomnije obradena. Istina, taj odsjek dukljanske historije zbija se ponešto pretijesno sa poviješcu Srbije, pošto Duklja i sada dalje živi i životari svojim donekle posebnim, autonomnim životom.

Odatle slijedi, da bi se i za ovaj period dukljanske prošlosti dala napisati posebna, od srpske odijeljena povijest. No mi stavismo sebi zadacom, da pokušamo rasvijetliti ono, što je manje istraženo, a to je baš ovaj

predsrpski perijod dukljanske povijesti.

Što se tice same izradbe ove rasprave, moramo spomenuti, da nas je više truda stajala, nego što smo to ocekivali, kad zapocesmo raditi. Te poteškoce nastaju s nestašice vrela, koja mjestimice posvemašno presuše. U takvom slucaju moradosmo se držati povijesti susjednih država, te tu tudu povijest iz originala crpsti, što je uzimalo uvijek mnogo vremena, a rijetko kada podavalo ekvivalenat za potrošeno vrijeme.

To je eto razlog, da je u našoj radnji došlo do vecega broja kombinacija. No ove kombinacije, makar se cinile katkada i odvec smjele, nastojasmo ipak postaviti na solidno tlo; jer gdje nemamo izricite pismene potvrde, tu gradimo na temelju prilika, koje su tada vladale.

Na koncu molimo uvaženoga citatelja, da ne zaboravi, e je to "studija" i "nacrt" dukljanske povijesti, a ne svestrana povijest sama. - Potakne li naša radnja koju vrsniju silu, da napiše sistematicku povijest Duklje, tada ce naša namjera istom potpunu svrhu postici. Do tada pako neka ne bude prezrena ni ova raspravica.